

ORIGINAL ARTICLE

On the Philosophies of Zera Ya'qob and Welde Hiwot: A Comparative Analysis on Their Lessons of Social Philosophies

Tesfu Amare (PhD) ^a

Abstract

Philosophical thinking is one of the areas of knowledge that has existed in Ge'ez literature since ancient times. The focus of this study was to analyze lessons of social philosophies from the various concepts in the indigenous philosophical books known as Hateta Zera Ya'qob and Hateta Wolde Hiwot. According to the books, Hateta Zera Ya'qob was written by an ancient Ethiopian philosopher known in the community as Worke, also called in the Christen name Zera Ya'qob, who was born in 1592 E.C. Hateta Wolde Hiwot was also a philosophical thought which was written by Wolde Hiwot who was a student of Zera Ya'qob. Many Europeans have written against Africans as they do not have any philosophical knowledge or ideas, and, they used this as a potent tool to make African generations lose their identities. On the contrary, this study focuses on the status of 17th century thopian philosophy. Document review was the tool of data collection for the study, and the Ge'ez texts written by Zera Ya'qob and Wolde Hiwot have been used as sources of information. Interviews were also conducted with selected scholars to secure a better clarity. The information gathered is presented in a comprehensive analysis with qualitative approach. Accordingly, the social lessons described by Zera Ya'qob and Wolde Hiwot were classified into their categories and presented with analysis. Finally, the study suggested the incorporation of the identified philosophical ideas in to the text books of ethical education as they contribute immensely to social building.

Keywords: Manuscript, Ge'ez, Society, Philosophy, value

አገጽፎተ ጽሑፍ

የፍልስፍና አስተሳሰብ በበርካታ የግዕዝ ጽሑፎች ውስጥ የሚገኝና ከጥንታዊቷ ኢትዮጵያ ጀምሮ የነበረ አንድ የዕውቀት ዘርፍ ነው። የዚህ ዋናነት ትኩረት በ17ኛው ክፍለ ዘመን የነበሩ በፈላስፋዎች ዘርፍ ያዕቆብ እና ወልደ ሕይወት በተደረሱት ሀገር በቀል የፍልስፍና መጻሕፍት ውስጥ ከሚገኙት የተለያዩ ዕሳቤዎች መካከል ማኅበረሰባዊ አስተምህሯቸውን ለይቶ በማውጣት ትንተና መስጠት ነው። ሐተታ ዘርፍ ያዕቆብ የተሰኘው ጥንታዊ መጽሐፍ እንደሚገልጸው በ1592 ዓ.ም የተወለደው በክርስትና ስሙ ዘርፍ ያዕቆብ፤ በማኅበረሰቡ ዘንድ ወርቁ በመባል ይጠራ በነበረው በጥንታዊው ኢትዮጵያዊ ፈላስፋ የተጻፈ ነው። ሐተታ ወልደ ሕይወት ደግሞ የዘርፍ ያዕቆብ ተማሪ በነበረው ወልደ ሕይወት በመባል የሚታወቀው ሰው የተጻፈ የፍልስፍና ዕሳቤ ነው። ይሁን እንጂ በርካታ አውሮጳዊ ምሁራን አፍሪካውያን ምንም ዓይነት የፍልስፍና ዕውቀት ወይም ዕሳቤ የላቸውም በማለት በተደጋጋሚ ጽፈው አስነበሰዋል። በዚህም ትውልዱን ማንነቱን ለማጥፋት እንደ ዋና ስልት ተጠቅመውበታል። ዋናቱ ገላጭ ንድፍን የተከተለ ሲሆን፤ ዓይነታዊ የዋናነት ሥነ ዘዴን ጥቅም ላይ አውሏል። የሰነድ ፍተሻ የዋናነቱ መረጃ መስጠብያ ሲሆን፣ በዘርፍ ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የተጻፉት የግዕዝ ጽሑፎች በመረጃ ምንጭነት ጥቅም ላይ ውለዋል። የጠራ ሐሳብም ለመያዝ ከተመረጡ ምሁራን ጋር ቃለ

a. ረዳት : ፕሮፌሰር (በፊሎሎጂ - የጥንታዊ ጽሑፎች ጥናት) ፣ ግእዝ ትምህርት ክፍል፣ ወሎ ዩኒቨርሲቲ

This journal is licensed under a creative common Attribution-Noncommercial 4.0. It is accredited to the University of Gondar, College of Social Sciences and Humanities. DOI: <https://dx.doi.org/10.4314/erjssh.v9i2.8>

መጠይቅ ተከናውኗል። በዚህም መሠረት ጥናቱ በዘርዘር ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የተገለጹትን ሐተታዎች ማሳበረሰባዊ ፋይዳዎቻቸውን በፈርጅ በፈርጃቸው በመለየት ከትንተና ጋር አቅርቧል። በመጨረሻም ጥናቱ የተለየ የፍልስፍና ዕባቤዎች ተወስደውና በግብረ ገብ ማስተማሪያ መጻሕፍት ውስጥ ተቀናጅተው ቢቀርቡ ለማሳበረሰብ ግንባታ ሊኖራቸው የሚችሉውን ፋይዳ ጥቅማ ሰጥቷል።

ቁልፍ ቃላት፡- ብራና፣ ግዕዝ ፣ ማሳበረሰብ፣ ፍልስፍና ፣ ሐተታ ፣ እሴት።

መግቢያ

ኢትዮጵያ ከምትታወቅባቸው በርካታ ሀብቶች መካከል ዕድሜ በገብ የሆኑት በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉት ድርሳናት በዋናነት ተጠቃሾች ናቸው። እ.ኤ.አ በ1997 በዩኔስኮ (UNESCO²) ካስመዘገቡቻቸው ዐሥራ ሁለት የጽሑፍ ቅርጾች መካከል ሥምንጉ በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉ ሲሆኑ፤ የጽሑፍ ቅርጾቹንም³ ለቀረጸት መስራብነት እየተጠቀመችባቸው፤ ምንዛሬም እያገኘችባቸው ለኢኮኖሚው ዕድገት ከፍተኛ አስተዋጽኦ እያደረጉ መሆናቸው በግልጽ የሚታይ ሆኖ ነው። እነዚህ የጽሑፍ ሀብቶች በቀጥታቸውም በርካታ፤ በይዘታቸውም የተለያዩ በመሆናቸው፤ ለጥናት እና ምርምር የሚረብዝ የዕውቀት ሀብት የሚታረጉባቸው ናቸው (Harden, 1926; Sergew, 1972; አምሳሌ፣ 2011)።

የጽሑፍ ሀብቶቹ ጥንታዊውን ጥበብ ፍንትው አድርገው የሚያሳዩ የተለያዩ፣ የአንስሳትን ቆዳ (ብራና) ለጽሕፈት ምቹ አድርጎ የሚዘጋጁት እና መልካቸው ሳይደበዝበዝ እስከአሁን ቁልፍ ብለው መነበብ የሚያስችሉ የቀለም ማውጣት ችሎታ መኖሩን የሚያስረዱ ምስክሮች ናቸው (ፈቃደ ፣ 2009)። ይህም ሀገር በቀል ዕውቀት የተሰፋፋ በመሆኑ በወቅቱ በርካታ የጽሑፍ ሀብቶች እንደነበሩ ያመለክታል። የጽሑፍ ሀብቶቹንም ከምንጫቸው አንጻር በሁለት መልኩ ክፍሉ መመልከት ይቻላል። የመጀመሪያዎቹ ከተለያዩ የውጭ ቋንቋዎች ማለትም ከዕብራይስጥ፣ ከግሪክ፣ ከዕርብኛ፣ ከሶርያ እና ከሮማይስጥ ወደ ግዕዝ የተተረጎሙ ሲሆኑ፤ ሁለተኛዎቹ ደግሞ ኢትዮጵያውያን ጸሐፍት በወጥ ሥራነት የደረሱባቸው ናቸው (Taddese, 1972; Getatchew, 2005; Harden, 1926)።

ከውጭ ቋንቋ ወደ ግዕዝ በተተረጎሙት ላይ የባለቤትነት ዕውቅና በተመለከተ ክርክር ባዳኛዎች፤ በኢትዮጵያውያን ጸሐፍት በወጥነት በተደረሱት ላይ ግን ወገንግብ ይሣላል። ለምሳሌ ሀገራችን ኢትዮጵያ ከምትታወቅባቸው የፍልስፍና መጻሕፍት መካከል በዋናነት የሚጠቀሙትን የዘርዘር ያዕቆብን እና የወልደ ሕይወትን የፍልስፍና መጻሕፍት የባለቤትነትን ድርሻ የውጭ ሀገር ምሁራን ለአንድ አውሮጳዊ ይሰቡታል። ከእነዚህም ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ የተባለው ጣልያናዊ “የዚህ የፍልስፍና መጻሕፍት ደራሲ ጣልያናዊው ፓድሪ ጊዩሶቶ ዲ ዑርቢኖ ነው” በማለት ይሞግታል። ዑርቢኖ (1847-1855) በአብዛኛው በሰሜናዊው የኢትዮጵያ ክፍል ከመኖሩም ባሻገር ግዕዝን በሚገባ መናገር፣ መጻፍ እና ማንበብ የሚችል ሰው እንደነበር ይነገራል (ብሩሕ፣ 2010)። ለዚህም ሮሲኒ እንደ ዋና ምክንያት የሚገልጸው እንደዚህ ዓይነት የፍልስፍና ዕባቤዎችን ለማግኘት፤ በተለይም በ18ኛው መቶ ክፍለ ዘመን የኢትዮጵያ ባህልም ሆነ ትምህርት በዋናነት ነገረ መለኮትን ሆነ ሃይማኖትን የሚፈታተኑ ሐሳቦችን ለማፍለቅ የሚፈቅዱ አይደሉም በማለት ነበር። በተለይም በፍልስፍናው የተገለጹት ዕባቤዎች ከኢትዮጵያ አይደሉም ከአፍሪካ ምድር በዘመኑ ሊታሰቡ አይችሉም የሚል የንቀት አመለካከትም ነበረው (ጌታቸው፣ 2006፤ ዓለማየሁ፣ 1961)። ከዚህም በተጨማሪ ራሱ ፈላጊው ዘርዘር ያዕቆብ ኢትዮጵያዊ አይደለም በማለትም ይሞግታል። እ.ኤ.አ በ1934 የተነሣው ፋገን ሚኒስትር የተባለው ሰውም የፍልስፍና መጻሕፍት ደራሲ ዘርዘር ያዕቆብ አይደለም የሚለውን ሐሳብ አጠናክሮታል (Presbey & George, 2013:10) እንደገለጹት። ከዚህም ባሻገር አሰሪው (1951) የኢትዮጵያ ፊደል ከደቡብ ዕረቢያ የመጣ ነው የሚለውን ሐሳብ ያመነጨው ጣሊያናዊው ካርሎ ኮንቲ ሮሲኒ ነበር ይላሉ ።

ይሁን እንጂ በኋላ የተነሡ ምሁራን ለምሳሌ ዓለማየሁ (1961) እና ጌታቸው (2006) በፍልስፍና መጻሕፍት የባለቤትነት አግባብ እና በፈላጊው ዘርዘር ያዕቆብ ፍጹም ኢትዮጵያዊነት ላይ ሐሳባቸውን ከማስረጃ ጋር በተለያዩ ጊዜያት ጽፈዋል። በተለይም በኢትዮጵያ ፍልስፍና ላይ በርካታ ሥራዎችን የሠራው ሳምንር የተባለው የፍልስፍና ምሁር ግለሰባዊ የሆነ ጥልቅ እና በሳል ዘመናዊ ፍልስፍና የተጀመረው በዘርዘር ያዕቆብ አማካኝነት በኢትዮጵያ ውስጥ ሲሆን ይህም ፍልስፍናው በዘመኑ ከአንግሊዝ እና ከፈረንሳይ ፍልስፍና ጋር የተካከለ ነበር ይላል (Sumner, 1994:227)። በተመሳሳይም (Harden, 1926:35) የተባለው ጸሐፊ በ17ኛው ክፍለ ዘመን አመራማሪ ይዘት ያላቸውን የዕውቀት መጻሕፍት በዘርዘር ያዕቆብ እና የእርሱ ተማሪ በነበረው በወልደ ሕይወት የተጻፉ መሆናቸውን ይጠቁማል። በማክልም ጽሑፍ ከሚሰጠው መረጃም አንጻር ከክርስቲያናዊ አስተሳሰቦች እና በተለይም በኦርቶዶክስ አማኞች ከተሠሩት ሥራዎች ወጣ ያለ መሆኑንም ይገልጻል። በተጨማሪም ሥራዎቹ ካላቸው መልእክት አንጻር ስለ ሰው ልጅ የአስተሳሰብ ታሪክ ለማጥናት አስተዋጽኦ እንዳላቸውም ይጠቁማል።

በሆንም የኢትዮጵያውያን የፍልስፍና የጽሑፍ ሀብቶች የሚሰጣቸው ግምት አናሳ ነው። ምክንያቱም በአጠቃላይ የአፍሪካውያን የጽሑፍ ሐሳብ

2 UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - የተባበሩት መንግሥታት የትምህርት፣ የሳይንስ እና የስፖርት ተቋም)
3 እነዚህም ቅርጾች፡- 1. ዐራቱ ወንጌሎች (በ14ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 2. መጽሐፈ ሐኖክ (በ15ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 3. የሐዋርያው ጳውሎስ መልዕክቶች (በ15ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 4. ግብረ ሕማማት (በ15ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 5. ቅዳሴ (በ17ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 6. ፍትሐ ነገሥት (በ19ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 7. መዘመረ ዳዊት (በ16ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 8. ታሪክ ነገሥት (በ20ኛው መ/ክ/ዘ በግዕዝ የተጻፈ) 9. ዐፄ ቴዎድሮስ ለእንግሊዝ ንግሥት ቪክቶሪያ የጻፉት ደብዳቤ 10. የሸዋው ንጉሥ ማሕለ ሥላሴ ለእንግሊዝ ንግሥት የጻፉት ደብዳቤ 11. የዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ታሪክ በ19ኛው መ/ክ/ዘ የተጻፈ 12. ዳግማዊ ዐፄ ምኒልክ ለምስክሩ ንጉሥ ኒኮላስ ቁሳር 2ኛ የጻፉት ደብዳቤ (በ19ኛው መ/ክ/ዘ የተጻፈ) ናቸው።

ይዘት ከአውሮጳውያን ያነሰ ነው በማለትም ስለሚያምኑ ነው። ከዚህም ዕሳቤ በመነሣት የአውሮጳውያን የሥነ ጽሑፍ ሀብት ብቻ የበለጸገ መሆኑን ጽፎአል (Messay, 2004) ። ከዚህም በላይ '...Africa is a land without a history of written philosophical texts, አፍሪካ የተጻፉ የፍልስፍና ጽሑፎች ታሪክ የሌላት ምድር ናት' ብለው መጻፋቸውን (Bekele and Charles, 2013) ገልጸዋል። ይህ ሁሉ በአዎንታዊም ሆነ በአሉታዊ መልኩ የተሰነዘሩት ሐሳቦች የዘርወ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት የፍልስፍና ጽሑፎች የአውሮጳውያንን ሐሳብ የገዙ መሆናቸውን ልንገነዘብ እንችላለን።

የዘርወ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት ፍልስፍና ዕሳቤዎች ከተለያዩ የፍልስፍና ዐውሮጅ አንጻር ሊመዘኑ የሚችሉ ሐሳቦችን ያዘሉ ቢሆንም በዚህ ዋናት ግን በማኅበረሰባዊ ፍልስፍና ዙሪያ በሚያጠነቅቁት ሐሳቦች ላይ ተተክሯል። የፍልስፍና አዋኝዎች ማኅበረሰባዊ ፍልስፍናን በተለያዩ ሁኔታዎች ተርጉመውታል (Pedersen, 2012; Saar, 2018) ። እንደ ሜሪያም -ዊብስተር መዝገብ ቃላት⁴ ብዬ ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና ማኅበረሰብን እና ማኅበረሰባዊ ተቋማትን ከሚታየው ግንኙነቶቻቸው ይልቅ ከሥነ ምግባራዊ ዕቤቶቻቸው አንጻር የሚያጠና እና የሚተረጎም ዘርፍ ነው። ከዚህ ብዬ አንጻር ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና የሰው ልጅ ስላለው ሥነ ምግባራዊ ዕቤት ማለትም ለማኅበረሰብ ደግ ወይም ከፋ ነገር ምንድን ነው ብሎ የሚመረመር የፍልስፍና ዘርፍ መሆኑ ላይ ያተኩራል። በተመሳሳይ ሐሳብ (Audi, 2005) ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና በማኅበረሰብ ውስጥ ለሰው ልጅ ደግ ስለሚሆንልት ነገር በትኩረት እንደሚያጠና ይገልጻል። የሰው ልጅ ማኅበራዊ እንስሳ ሲሆን ማኅበረሰባዊ የሚባለውም ለመኖር፣ ለመባዛት፣ ለማደግ፣ ወዘተ. ከሌላው አካል ጋር የግድ መገናኘት ስለሚኖርበት ነው። ምክንያቱም አንድ ሰው ብቻውን ሙሉ ሊሆን ስለማይችል ነው። ስለዚህም ፈላስፋው ዘርወ ያዕቆብ (በክፍል 8) ላይ “እግዚአብሔር አስተዋዮችና የተሟላ ሆነን ፈጣሪዎችን በዋበቡ ላዘጋጀልን ዋጋ የተገባን እንድንሆን በዚህ ዓለም ባለንበት ጊዜ ለማሟላት አስተዋዮችና ዝግጁዎች አድርጎ እንድንሟላ ፈጠረን እንጂ የተሟላን አድርጎ እንዳልፈጠረን ልናውቀው ይገባናል” ይላል። ከዚህ አንጻር ማኅበረሰባዊነት ለመሟላት የግድ የሚያስፈልግ መስተጋብር መሆኑን እንረዳለን። በአጠቃላይ ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና በማኅበረሰብ ውስጥ ለሚከሰቱ ችግሮች መፍትሔ ለማመልከት ሰዎች በሚያደርጓቸው ሰብአዊ ግንኙነቶች እንደት መሆን እንዳለበት ጠቋሚ ሐሳብ የሚያመለክት የፍልስፍና ዓይነት ነው ማለት ይቻላል።

የዘርወ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት ፍልስፍና መጽሐፎች በተለይም በአሁኑ ሰዓት በኢትዮጵያን ማኅበረሰብ ዘንድ ጎድለው የሚታዩ መስተጋብሮች እንደት መሟላት እንደሚችሉ እና እንደሚገባቸው የሚረዱ ሐሳቦች እና በበርካታ ዐውድ ተመንገረው መታየት የሚችሉ ዕምቅ ዕውቀትን ያዘሉ ናቸው። በእነዚህ መጽሐፎች ላይ በርካታ አዋኝዎች ትኩረታቸውን ያደረጉት የፍልስፍና መጽሐፎች በዓለማችን ላይ ከሚታወቁት የፈላስፋዎች አስተሳሰብ ጋር የሚተካከል ሐሳብ የያዘ መሆኑ ላይ ያተኩራል (ብሩሕ፣ 2010) ። ነገር ግን የዘርወ ያዕቆብ እና የተማሪው ወልደ ሕይወት የፍልስፍና መጽሐፍት ኢትዮጵያዊ ከመሆናቸው ባሻገር ያዘሉት ሐሳብ ለማኅበረሰብ ሊያበረከቱት ከሚችሉት ቁም ነገር አንጻር ግን በፈርጁ በፈርጁ ተለይቶ ራሱን ችሎ ሲቀርብ አይስተዋልም። ከዚህ አንጻር የዘርወ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት የፍልስፍና መጽሐፎች የያዙትን ለማኅበረሰብ ሊያስተምሩ እና ሊበጁ የሚችሉ የፍልስፍና ዕሳቤዎችን ለይቶ በማውጣት ከትንተና ጋር ለማቅረብ ዋናቱ አስፈላጊ ሆኖ ተከናውኗል።

የጥናቱ ዓላማ

የዚህ ዋናት ዋና ዓላማ የዘርወ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት የፍልስፍና መጽሐፍት ከያዟቸው የፍልስፍና ዕሳቤዎች ውስጥ ማኅበረሰባዊ አስተምህሮዎቻቸውን ለይቶ በማውጣት ተንትኖ ማቅረብ ነው።

የጥናቱ ጠቀሜታ

ይህ ዋናት በዋናነት ሁለት ጠቀሜታዎች ይኖራታል። የመጀመሪያው በ17ኛው ክፍለ ዘመን የነበሩ ኢትዮጵያውያን ፈላስፎች ዘርወ ያዕቆብ እና ወልደ ሕይወት በጻፏቸው ሁለት የፍልስፍና መጽሐፎች ውስጥ ለማኅበረሰብ ሊያበረከቱቸው የሚችሉ አስተምህሮዎች ተለይተው ስለቀረቡ መልካም ማኅበረሰብን ለመኖር ጠቀሜታ ይኖረዋል። በሁለተኛው በዋናነታዊው ዘመን የኢትዮጵያውያን የፍልስፍና እና የሥነ ጽሑፍ ዕድገት ከፍ ያለ ደረጃ ላይ ደርሶ እንደነበር አንባቢዎች እንዲረዱ ሊያግዙ ይችላሉ።

ክለሳ ድርሳን - ፍልስፍና እና ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና ንድፈ ሐሳባዊ ገለጻ

የዚህ ዋናት ማጠንጠኛ ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና ነው። በዚህ ክፍል ስለፍልስፍና እና ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና ንድፈ ሐሳባዊ ምንነት የተዛግጁ ድርሳናት ከሰላ ተደርጓል።

4 Social Philosophy: the study and interpretation of society and social institutions in terms of ethical values rather than empirical relations. “Social philosophy.” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20philosophy>. Accessed on 24 Sep. 2021.

ፍልስፍና (Philosophy) ምንድን ነው?

ፍልስፍና (Philosophy) የሚለው ቃል ከግሪክ የተወሰደ ቃል ሲሆን ይህም 'የጥበብ ፍቅር' ወይም 'ጥበብን መውደድ' ተብሎ ቃል በቃል ሊተረጎም ይችላል። ፍልስፍና የሰው ልጅ የአስተሳሰብ ልሕቀት መገለጫ ሲሆን ለዚህም ከፍተኛ የሆነ የአዕምሮ ብስለት እና የመመርመር ክህሎትን የሚጠይቅ የሚባል ሥራ ነው። መሳይ "ፍልስፍና ግላዊ፣ በሳል እና ሒደታዊ ጽብረቃ" (Philosophy is an individual, critical, and systematic reflection) መሆኑን ሲጠቁም (Messay, 2004: 99)፤ ኢያሱ (2009) ፍልስፍና ማለት በሥነ አመክንዮ መነጻጸር እና ጥልቅ በሆነ ሐተታ፣ በተጠየቃዊ ዘዴ የሕይወትን ትርጉም የተፈጥሮን ምሥጢር ሰው ሠራሽ እና ተፈጥሯዊ ችግሮች ወዘተ. የተመለከቱ ጉዳዮችን እያነሡ መወያየት፣ መመርመር፣ መጠየቅ፣ መሞገት፣ መተቸት ነው ይላል። በተመሳሳይም ብሩሕ (2010) ፍልስፍና ጥልቅ ሐሳብ የያዙ የፍልስፍና ጥያቄዎችን እያነሳ መልስ የሚሰጥ ሐሳብ ነው ይላል። ከዚህ አንጻር ፍልስፍና ዓለማዊ ለማወቅ የሚደረግ ፍላጎት እና ተግባራዊ ጥረት በመሆኑ የሚዳሰሰው ርእሰ ጉዳይ የተገደበ አይደለም። ስለዚህም (Audi, 2005) እንዲህ ይላል:-

Philosophy ... is the critical, normally systematic study of an unlimited range of ideas and issues... Philosophy pursues questions in every dimensions of human life, and its techniques apply to problems in any field of study or endeavors. It may be described in many ways. It is a reasoned pursuit of fundamental truths, a quest for understanding, and a study of principles of conduct. It seeks to establish standards of evidence, to provide rational methods of resolving conflicts, and to create techniques for evaluating ideas and arguments. Philosophy may examine concepts and views drawn from science, art, religion, politics, or any other realm.

ፍልስፍና ነገሮችን በጥልቀት ለማወቅ የሚረዳ ከፈጣሪ ለሰዎች የተሰጠ ጸጋ ስለመሆኑም ዘርዎ ያዕቆብ "አስተዋዮች አድርጎ የፈጠረን ከአስተዋይነቱ በተትረፈረፈው (አስተዋይነቱ) ነው።" ይላል (ክፍል3) ላይ። ከዚህም ባሻገር ሰዎች ነገሮችን ከመረመሩ በኋላ ድምዳሜ ላይ እንዲደርሱ የሚጋብዝ የዕውቀት ዘርፍ ስለመሆኑም "ለተመራማሪ ግን እውነት ፈጣና ትገለጣለች።" ይላል (ክፍል 5)። እንደ ዘርዎ ያዕቆብ 'እውነት' የሚለው አንድ ሰው ከመረመረ በኋላ በመጨረሻ የሚደርስበትን ድምዳሜ ነው። ይህ ጥልቅ በሆነ ስሜት ከአንድ ግለሰብ የመነጨ አስታሰብ እያደገ በማጎበረሰቡ ውስጥ ቅጥል እየሆነ ሲመጣ የጋራ ሐሳብ እየሆነ ይመጣል። በአጠቃላይ ፍልስፍና ማለት የሰው ልጅ ባልተገደበ ሐሳብ ወይም ጉዳይ ላይ ምክንያታዊ በሆነ መልኩ በመጠየቅ፣ በመከራከር፣ በመወያየት፣ በመመርመር፣ ወዘተ. ወደ ድምዳሜ በመድረስ ዕውቀት የሚገኝበት ዘርፍ ነው።

ማጎበረሰባዊ ፍልስፍና

የሰው ልጅ ለመኖር በማጎበረሰቡ ውስጥ መስተጋብር (ግንኙነት) መኖር ግድ የሚለው ፍብር ነው። ማጎበረሰቱም እሱን እየቀረጸ ራሱን የቻለ ሰው እንዲሆን ያደርገዋል (Verharen, 1996)። ይህ ሰብአዊ ግንኙነት በፍልስፍና ዐውድ የሚጠና ሲሆን፤ ይህም ማጎበረሰባዊ ፍልስፍና ይባላል። ማጎበረሰባዊ ፍልስፍና ማለት በማጎበረሰቡ ውስጥ ያለ የሰዎቹ ግንኙነቶች ፍልስፍና ነው (Saar, 2018)። እያንዳንዱ ማጎበረሰብ በአስተሳሰብ የበለጸጉ ጠበባን ወይም ፈላስፋዎች አሉት። ከእነዚህ ፈላስፋዎች የሚመነጨው አስተሳሰብ በማጎበረሰቡ ዘንድ ቅጥልነት ሲያገኝ በማጎበረሰቡ ሕይወት ውስጥ የራሱ የሆነ ሚና ይጫወታል። ይህ የግለሰብ አስተሳሰብ (ፍልስፍና) እየተዋወቀ እና እያደገ ሲመጣ የጋራ ዕውቀት እየሆነ፤ ማጎበረሰብንም እርስ በእርስ ለማስተሳሰር አስተዋዕቅድ የጎላ እየሆነ ይመጣል (ኢያሱ፣ 2009)። በጊዜ ሒደትም የጋራ ሀብት ከመሆን ባሻገር የሀገር መታወቂያም ከመሆን ይደርሳል። በዚህም ለምሳሌ ያህል የግሪክ ፍልስፍና፣ የአውሮጳ ፍልስፍና፣ የቻይና ፍልስፍና፣ የኢትዮጵያ ፍልስፍና ወዘተ. እየተባለ የሚጠራው ፍልስፍና ከግለሰብ አልፎ ሀገርን የገዛ ሐሳብ በመሆኑ ነው።

ማጎበረሰባዊ ፍልስፍና የአንድ ሀገርን ሕዝብ ምን ያህል እንደሚያስተሳሰር ሀገራቸንን ኢትዮጵያን ወሰደን እንመልከት። ኢትዮጵያ የረጅም ጊዜ ታሪክ ባለቤት እንዲሁም የተለያዩ መልክአ ምድር እና በልዩ ልዩ እሴቶች የሚገለጡ የተለያዩ ባህሎች ያላቸው ማጎበረሰቦች ሀገር ናት። ሌቪን የተባለው አዋኝ በተመሳሳይ ስለኢትዮጵያ በጻፈው እንዲህ ይላል። "... to see Ethiopia as a mosaic of distinct peoples is to overlook the many features they have in common and the existence of discernable culture, and to ignore the numerous relationships these groups have had with one another" (Levin, 1974:21)። በኢትዮጵያ ውስጥ የሚኖሩ ሕዝቦች የየራሳቸው የሆነ የማንነት መገለጫ አላቸው። ቢሆንም ይህ መገለጫ በተለያዩ ክስተቶች ለምሳሌ በግንድ እና ከቦታ ወደ ቦታ በሚደረግ እንቅስቃሴ ያላቸውን ባህል እና እሴት ከሌለው ጋር በማጋባት የሚኖሩ በመሆናቸው በመካከላቸው የባህል ልዩነቱ የጎላ አይደለም ብለው በአጽንዖት የሚናገሩ አሉ (ተክለ ጻድቅ፣ 1951:14 ; Sumner, 1985 : 2)። ይህንንም ዕይታ የኢትዮጵያ ሕዝቦች በተለያዩ መስተጋብሮች የተዋሐዱ፤ በልዩነት ውስጥ አንድነት ያላቸው ሕዝቦች መሆናቸውን ልንረዳበት እንችላለን።

ከዚህም ሁኔታ በመነሣት የኢትዮጵያ ሕዝቦች የሚታወቁበት ራሱን የቻለ ክፍ ያለ ማኅበራዊ መስተጋብርን የፈጠረ አስተሳሰብ አላቸው። ይህ ክፍ ያለ አስተሳሰብ የኢትዮጵያ ፍልስፍና ያሳልል (ኢ.ያሱ፣ 2009)። ፍልስፍናውም ለምሳሌ ስለተፈጥሮ በሚደረገው ምርምር (ሐተታ ተፈጥሮ) ማኅበራዊ መስተጋብርን ለመበየን፣ ሕይወትን ለመተርጎም፣ ደስታ ሐዘንን ለመግለጽ፣ ሰው ሠራሽ እና ተፈጥሮ ችግሮችን ለመፍታት ሰዎች ከሰዎች ጋር ባላቸው ግንኙነት እና የሰው ልጅ ከተፈጥሮ ጋር በሚያደርገው ቁርኝት በዘመን ሐይት ውስጥ በሚገለብቱ ሀገር በቀል ዕውቀቶች ውስጥ ፍልስፍናን ማግኘት እንችላለን (ዝኒ ከማሁ)። ከዚህም ባሻገር ዘመን ተሻጋሪ በሆኑ ተረቶች፣ እንቅስቃሴዎች፣ የመግት ደንቦች፣ የዕርቅ እና ባህላዊ የአስተዳደር ሥርዓቶች፣ ሥነ ምግብ፣ ሥነ ጥበብ፣ ሥነ ጥበብ የሚገኙ የላቁ አስተሳሰቦች ፍልስፍና ናቸው። እነዚህ ሁሉ ማህበረሰብን የሚገነቡ እና የሚያስተሳሰቡ ሀገር በቀል አስተሳሰቦች ማኅበራዊ ፍልስፍና ያሳልሉ።

በዘር ያዕቆብ ፍልስፍና ላይ የተነሳው ውዝግቦች

ዘር ያዕቆብ በጻፈው የፍልስፍና መጽሐፍ ላይ በርካታ ውዝግቦች መነሣታቸው ይታወቃል። የዚህ ውዝግብ ዋና መነሻ አውሮጳውያን ለአፍሪካዊ አስተሳሰብ የሚሰጡት ግምት አናሳ መሆኑ ነው። አውሮጳውያን አፍሪካን በቅኝ ግዛት ለመያዝ ከገቡ ጀምሮ በተለይም በኢትዮጵያ ውስጥ የተመለከቷቸው የብሪቲሽ መጻሕፍት ቀልባቸውን ከሰዓዊት ውስጥ ዋነኞቹ ነበሩ። ከእነዚህም አባዳ⁵ እና ዑርቢኖ⁶ የተባሉት የብሪቲሽ መጻሕፍትን ሰብስቦ ወደ ሀገራቸው በሚገባ የተጠመዱ ነበሩ። አባዳ በ1849 በርካታ የብሪቲሽ መጻሕፍትን ያዘ ወደ ሀገሩ ፓሪስ ሲመለስ፤ ዑርቢኖ ደግሞ በጎንደር አካባቢ ነበር። ዑርቢኖ ከአንድ ታጣቂ አንድ የግዕዝ ብሪቲሽ መጽሐፍ ሁለት ቅጂዎችን ገዝቶ ለጓደኛው አባዳ በየካቲት ወር 1853 እ.ኤ.አ. ወደ ፓሪስ ይልክለታል (ጌታቸው 2006:55)። አባዳ ለብዙ ጊዜያት ሁለቱን የብሪቲሽ መጻሕፍቶች የግሉ ንብረቶች አድርጎ አስቀምጧቸውም ነበር። አባዳም ከሞተ በኋላ 'D'Abbadie' 215 እና 'D'Abbadie' 234⁷ የሚል መለያ ተሠጥቷቸው በፓሪስ ብሔራዊ ቤተመጻሕፍት ውስጥ ተቀመጡ።

ዑርቢኖ እነዚህን ሁለት ቅጂዎች ለአባዳ ሲልክሉት በየጥራዳቸው ላይ ማስታወሻ ጽፎባቸው ነበር። ይህም 'D'Abbadie' 215 "በኢትዮጵያውያን ሊቃውንት ዘንድ ግሉ ታሪክን መጻፍ የተለመደ አይደለም" ሲል 'D'Abbadie' 234 ደግሞ "ይህን መጽሐፍ የኢ.አ.ሚኒስትር አስተሳሰብ ማካተቱ ያልተለመደ ያደርገዋል" የሚል ነበር (ዝኒ ከማሁ)። ይህ ዘመን በኋላ ኮንቲ ሮሲን በ1916 ዘር ያዕቆብ ኢትዮጵያዊ አይደለም የሚል ቁጥብ የያዘ መጽሐፍ ጻፈ። ለዚህም ማስረጃ ያደረገው በዘመኑ ወደ ክፍለክ ሃይማኖት የተቀላቀሉትን የአባ ተክለ ሃይማኖትን ምስክርነት ነበር። የአባ ተክለ ሃይማኖት ምስክርነትም፡- ዑርቢኖ ከቅኔ ጀምሮ እስከ መጻሕፍት ትርጓሜ ድረስ የተማረ ሲሆን፤ ይህን የፍልስፍና መጽሐፍ ከአንድ ወታደር ገዛውት ይበል እንጂ መጽሐፍን በወርቁ ስም የደረሰው ራሱ ዑርቢኖ ነው የሚል ነበር (ሰምነር 1976: 65)። በተለይም ሮሲኒ ድርሰቱ ሃይማኖታዊ አስተምህሮ ላይ ከሚያደርገው ያልተለመደ ክርክር በመነሣት ይህ አስተሳሰብ ከኢትዮጵያውያን ባህል እና ሃይማኖት ሊመነጭ አይችልም የሚል ነበር።

ይህንንም የባለቤትነት ሽሚያ ሮሲኒ ከኢትዮጵያ አውጥቶ ለአውሮጳዊ ለመሰጠት አስረጅ አድርጎ ቢጠቀምበትም ከላይ እንደተመለከትነው አባዳ በየጥራዳቸው ላይ ሐሳቡን ሲያስቀምጥ የራሱ ሥራዎች መሆናቸውን ግን አልጠቀሰም። አባ ተክለ ሃይማኖትም ቢሆን በሰጡት "ምስክርነት" እንዲሁ ዑርቢኖ ነው ይበሉ እንጂ ዑርቢኖ ሲጻፍ አይቻለው፤ ወይም የተመለከተ ነግሮኛል አላለም (ዝኒ ከማሁ)።

በአንጻሩ ደግሞ ዘር ያዕቆብ ፍጹም ኢትዮጵያዊ ስለመሆኑ ዓለማዊሁ (1961) እና ጌታቸው (2006) የየራሳቸውን አመክኒያዊ መከራከሪያ ሐሳቦቻቸውን ሰጥተዋል። ሁለቱም ምሁራን በዋናነት የሚጋሩት ዘር ያዕቆብም አንድ ማንኛውም ኢትዮጵያዊ ለመዝመረ ዳዊት የሚሰጠው ቦታ ትልቅ በመሆኑ በፍልስፍናው ውስጥ ቃል በቃል በመጥቀስ እና ሲሰደድም አንድ መጽሐፍ መምህርነቱ በርካታ መጽሐፍ እንደሚኖሩት ቢጠበቅም ይዞ የተሰደደው ግን መዝመረ ዳዊትን ብቻ ነበር። በተቃራኒው ደግሞ በክፍለክ ቤተክርስቲያን ዳዊትን ለጸሎት መጠቀም የተለመደ አይደለም። ስለዚህ ዘር ያዕቆብ ኢትዮጵያዊ በመሆኑ ለመዝመረ ዳዊት የሰጠው ድርጅት የጎላ ሆኗል። በተጨማሪም ዓለማዊሁ (1961) ዑርቢኖ ኢትዮጵያ ውስጥ የኖረው ለሰምነት ዓመታት ብቻ ሲሆን ወደ ግእዝ ትምህርት ያቀናው በመጨረሻዎቹ ሦስት ዓመታት ብቻ በመሆኑ እነዚህ ዓመታት ቅኔን ለመማር እና ሐተታውን ለመጻፍ በቂ አይደለም በማለት ይሞግታል። ሦስተኛም በሐተታው ውስጥ የሚገኘው የቋንቋ መዋቅር ሲሆን በዚህም ጸሐፊው የግዕዝ ቅኔን በከፍተኛ ሁኔታ የተማረ መሆኑን መረዳት ይቻላል። በመሆኑም ዘር ያዕቆብ በሐተታው ውስጥ የጻፉቸው ዓረፍተ ነገሮች የባለቤትነት ግሥ እና ተሳቢ አወቃቀር የራሱ እንጂ የሌላ (የውጪ ዜጋ) መሆናቸውን አያሳዩም (ዝኒ ከማሁ)።

ከዚህም ባሻገር ጌታቸው (2006:10) እንዲህ ያላሉ፡ "በሚታመን ማስረጃ የሚከራከርለት አጥቶ ነው እንጂ ወርቁስ (ዘር ያዕቆብስ) ኢትዮጵያዊ መሆኑን አያጠራጥርም"። ለዚህም በመጀመሪያ የሰጡት ማስረጃ በሀገራችን ልማድ አንድ ክርስቲያን በዓለም የሚጠራበት ስምና የክርስትና ስም ቢኖሩትም በዘወትር የሚጠራው ግን በዓለማዊ ስሙ ነው። በዚህም ልማድ ዘር ያዕቆብ ሐተታውን ሲጻፍ " ... ወበጥምቀት ክርስትና ተሰመዘኩ ዘር ያዕቆብ ወሰብእስ ይቤሉኒ ወርቁ።" ትርጉም፡ "በክርስትና ጥምቀት ዘር ያዕቆብ ተባልኩ፤ ሰዎች ግን ወርቁ ይሉኛል።" ከዚህ

5 አባዳ (Antoine d'Abbadie) ከ1837-1849 በሰሜናዊው የኢትዮጵያ ክፍል በተለይ በጎንደር አካባቢ በአሳሽት የሠራ ነበር።
6 ዑርቢኖ (Padre Giusto d'Urbino) ደግሞ ባሌያናዊ መነኩሴ ሲሆን ከ1847-1855 ከአባዳ ቀጥሎ በሰሜን ኢትዮጵያ የኖረ ፈረንሳይኛ ነበር። (Claude Sumner, 1976: P.65 and ጌታቸው ጎይሌ: 2006)
7 'D'Abbadie' 215 ሁለቱንም የዘር ያዕቆብን እና የወልደ ሕይወትን ፍልስፍናዎች የያዘ ሲሆን፤ 'D'Abbadie' 234 ደግሞ የዘር ያዕቆብን ብቻ ያዘ ነበር።

አንጻር ወርቁነቱን ትች በዘርዘር ያዕቆብ እንዲታወቅ ያደረገው ዑርቢኖ ነው። ስለዚህ ዘርዘር ያዕቆብ (ወርቁ) ኢትዮጵያ ነው ይላሉ። በሚከለኛው በሁለቱ ቅጂዎች ማለትም በ'D' Abbadie 215' እና በ'D' Abbadie 234' ውስጥ ዘርዘር ያዕቆብ የልጅ ልጅ ያየበትን የተለያየ ቀን መጠቀሱን ነው። ይህም በ'D' Abbadie' 215 ላይ ሰኞ ጥቅምት 11፣ 1631 ሲል በ'D' Abbadie 234' ደግሞ ሰኞ ጥቅምት 10፣ 1631 ይላል። በዚህም 234ቱን ራሱ ዑርቢኖ የገለበጠው ነው። ዑርቢኖ የቀኑን ቁጥር ሲቀይር ያረጋገጠው ሰኞ እና ጥቅምት 10 መገጣጠሙን ብቻ እንጂ ዓመተ ምሕረቱን አላስተዋለም። ሆኖም ግን ጥቅምት 10 ወይም ላይ የሚውለው በ1844 ዓ.ም ብቻ ነው። የ215ቱ ቅጂ ዋናው መጽሐፍ ላይ ያለውን ትክክለኛ ቀን የሚያሳይ ሲሆን፤ የ234ቱ ቅጂ ደግሞ የተቀዳበትን ትክክለኛ ቀን ያሳያል። ይህም ቀን ወደፊት ጥቅምት 10፣ 1844 ዓ.ም ነው። ከዚህ አንጻር ሐተታ ዘርዘር ያዕቆብ የ19ኛው መ/ክ/ዘመን መጽሐፍ ሳይሆን የ17ኛው መ/ክ/ዘ መጽሐፍ መሆኑን ያሳያል። በመሆኑም ኮንቲ ሮሲኒ ሐተታ ዘርዘር ያዕቆብ የ19ኛው ክ/ዘመን መጽሐፍ ነው ብሎ ያቀረበው ነገር ተቀባይነት የለውም። የ19ኛው መ/ክ/ዘመን መጽሐፍ ካልሆነ ደግሞ ጸሐፊው ዑርቢኖ አይደለም ማለት ነው። ምክንያቱም ዑርቢኖ የኖረው በ19ኛው መ/ክ/ዘመን ስለሆነ።

ከዚህም ጋር ስለ ዘርዘር ያዕቆብ ኢትዮጵያዊነት የራሴንም እይታ እሰጣለሁ። የመጀመሪያው ዘርዘር ያዕቆብ የሚለውን ጥምር ቃል (ዘርፍ እና ባለቤት) አድርጎ መጥራት በአውሮጳውያን ስም ዘንድ የተለመደ አይደለም። ስለዚህ ይህ አይነት ስም አጠራር ፍጹም ኢትዮጵያዊ መሆኑን ስለሚያሳይ ዘርዘር ያዕቆብ ፍጹም ኢትዮጵያዊ ነው የሚል ሐሳብ መያዝ ይቻላል። ሁለተኛው ደግሞ ከላይ እንደተመለከትነው ዓለማዊ ሞገስና ጌታቸው ኅይሌ ዘርዘር ዕቅብ ለመገመረ ዳዊት ያለው አክብሮት እና ለጸሎትም ሆነ ለሐተታው ማጣቀሻነት እንዳለ መጠቀሙ ኢትዮጵያዊ መሆኑን ያሳያል ካሉት ጋር በማሳማማት፤ ዘርዘር ያዕቆብ መገመረ ዳዊትን አያደራ ጥቅም ማገኘቱን ይገልጻል፤ በተደጋጋሚ የጻፈው መገመረ ዳዊትን መሆኑንም እንረዳለን። እስከ አሁንም ድረስ እንደ የብራና ጸሐፊ ከጻፉትው ብራናዎች ከፍተኛ ቁጥሩን የሚይዘው መገመረ ዳዊት መሆኑ ግልጽ ነው። ምክንያቱም ከሌሎቹ መጻሕፍት በላይ ጥቅም ላይ የሚውለው መገመረ ዳዊት ስለሆነ ነው። ስለሆነ ዘርዘር ያዕቆብም ወደዚህ ሥራ ማተኮሩ ኢትዮጵያዊ በመሆኑ ነው ማለት ይቻላል።

የጥናቱ ዘዴ

ጥናቱ በጽሑፍ ሥራ ላይ ስለሚያተኩር ዓይነታዊ የጥናት ሥነ ዘዴን ተጠቅሟል፤ ገላጭ ንድፍንም ተከትሏል። ለጥናቱም የመጀመሪያ እና ሁለተኛ ደረጃ የመረጃ መሰብሰቢያ ዘዴዎች ጥቅም ላይ ውለዋል። የመጀመሪያ ደረጃ ምንጮች በዘርዘር ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉ መጻሕፍት ናቸው። የሁለተኛ ደረጃ ምንጮች መጻሕፍት፣ የታተሙ እና ያልታተሙ የምርምር ጽሑፎች ናቸው። በተጨማሪም ሐሳብን ለማጠናከሪያነት እና የጠራ ሐሳብ ለመያዝ ከተመረጡ የቤተክህነት እና የዘርፉ (የፍልስፍና) ምሁራን ጋር ቃለ መጠይቅ ተከናወኗል። በመሆኑም የተሰበሰቡት መረጃዎች በየጭብጣቸው እየተደራጁ የቀረቡ ሲሆን ለየት ያሉ ሐሳቦች ራሳቸውን ችለው እንዳለ ተቀምጠዋል። እንደ አጠቃላይም ጥናቱ የተመሠረተው በሐሳብ ትንተና ላይ በመሆኑ ሐተታዊ በሆነ መንገድ በገለጻ የትንተና ዘዴ ተትንትኖ ቀርቧል።

ትንተና በማኅበረሰባዊ ፍልስፍና አስተምህሮዎች ላይ

የዚህ ጥናት ዋና ትኩረት በዘርዘር ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የፍልስፍና መጻሕፍት ውስጥ የሚገኙትን ማኅበረሰባዊ ፍልስፍና አስተምህሮዎችን በመለየት ትንተና መስጠት ነው። ነገር ግን ድርሰቶቹ በተለያዩ የሞያ ዐውዶች ሊመዘገቡ የሚችሉ የፍልስፍና አስተሳሰቦችን የያዙ መሆናቸውን ልብ ይሏል። በአጠቃላይ ከይዘታቸው አንጻር ሲታዩ የወልደ ሕይወት ሐተታ የዘርዘር ያዕቆብን ሐሳብ መሠረት ያደረገበት (ተመሳሳይነት)፣ ሐሳብን አሻሽሎ ያቀረበበት እና በአንዳንዶቹም ላይ የተለያዩበት ዕሳቤ እንዳለ ማስተዋል ይቻላል። ለምሳሌ፡-

ተመሳሳይነት፡- ዘርዘር ያዕቆብ (በክፍል 5) ላይ “ለተመራማሪ እውነት (ዕውቀት) ፈጥና ትገለጻለች” ሲል ወልደ ሕይወት ደግሞ (በክፍል 2 ላይ) “ሳትመረምር ልታውቅ አይቻልም ይላል” ከዚህ አንጻር እውነት (ዕውቀት) የምርምር ውጤት ስለመሆናቸው ሁለቱም ይሰማሉ።

የሐሳብ መሻሻል፡- “ፈጣሪ አለን?” በማለት ለሚያነግረው የፍልስፍና ጥያቄ ዘርዘር ያዕቆብ ሲመልስ “ፈጣሪን አለ ፈጣሪ ከሌለ ፍጥረት ባሉት ገን ነበር ...” (በምዕራፍ 3) ሲል ለዚህ ተመሳሳይ ጥያቄ ወልደ ሕይወት ደግሞ “ያለ ፈጣሪ ፍጡር መሆን እንደት ይቻላል”። (በክፍል 3) በማለት ወልደ ሕይወት ሐሳቡን ከፍ እንዳደረገው ልብ ይሏል።

የሚለያዩበት፡- ዘርዘር ያዕቆብ የሀብቱ አገልጋይ የነበረቸውን ለሚሰነት ሲጠይቀው ሀብቱም “እሺ አገልጋይ ትሆንህ ሲለው” ዘርዘር ያዕቆብ ግን “ሚስቴ ትሆናለሽ እንጂ አገልጋይስ አትሆንም። ምክንያቱም ወንድ እና ሴት በጋብቻ እኩል ናቸው። አንድ አካል አንድ ኅብረት ናቸውና ጌታና አገልጋይ ልንላቸው አይገባም” (በክፍል 12) ሲል ወልደ ሕይወት ደግሞ (በክፍል 26) ላይ “ሴቶች በተፈጥሮ ከወንዶች ደካማ እንደሆኑት አሉብ” ይላል። በዚህም የዘርዘር ያዕቆብ አሳቤ የወንድ እና ሴት እኩልነት የተንጸባረቀበት ሲሆን፤ በወልደ ሕይወት አሳቤ ግን ወንድ እና ሴት በአፈጣጠራቸው ፍጹም የተለያዩ መሆናቸውን፤ ሴቶች ከወንዶች የሚያነሱ መሆናቸውን ስለሚገልጽ የሐሳብ ልዩነታቸው ጎልቶ ይታያል።

ከዚህ ቀደም በተለያዩ ማኅበራት ሊያንጹጹ ሊያስተምሩ እና ሁሉም የማኅበራት ክፍል ሊገቡት የሚችሉት ሐሳቦች እንደሚከተለው ቀርቦታል።

ስለሃይማኖት መከባበር

ዘርዘር ያዕቆብ በትምህርት ዘመኑ የካቶሊክን እና የኦርቶዶክስን ትርጓሜ የተማረ ሲሆን፤ ከሁለቱም ትምህርት ቤቶች የሚሰጠው ትምህርት የየራሳቸው ብቻ ትክክል አንደሆነ ይነገሩት ነበር። ነገር ግን ይህ እንዳልተሰማላቸው ይገልጻል። በተለይ አንዱ ሌላውን ሲከሰስ እና ሲያሳድድ ሲመለከት ሁኔታው ይበልጥ ያሳዝነው ነበር። በኋላም የትኛው ሃይማኖት ትክክል እንደሆነ ለመረምር ይጠቅም ነበር። ስለዚህም ዘርዘር ያዕቆብ አንዲህ ይላል፡-

እኔም መጀመሪያ ስለ ብዙ የሃይማኖታችን ነገር አንዱን የፈረንጅ መምህር ጠየቅሁት። እሱም ሁሉንም ነገር ከራሱ ሃይማኖት አንጻር ተረገጦመው። ቀጥሎ ደግሞ አንዱን ትልቅ ኢትዮጵያዊ መምህር ጠየቅሁት። እሱም ሁሉንም ነገር ከራሱ ሃይማኖት አንጻር ተረገጦመው። እስላሞቻችንና ኢየሁዶችንም ብንጠይቅ እነሱም እንደዚሁ ከሃይማኖታቸው አንጻር ነው የሚረዱት። እንደዚህ ከሆነ ታዲያ እውነትን የሚፈርድ ከየት አገኛለሁ? ምክንያቱም ሃይማኖቱ ለእኔ እውነት እንደሚመስለኝ ሁሉ ለሌላውም እንዲሁ የራሱ ሃይማኖት ብቻ እውነት ይመስለዋል። እውነት ግን አንድ ናት። ... (ክፍል 4)

የእሱም ተማሪ የሆነው ወልደ ሕይወት ደግሞ (ክፍል 6) ላይ አንዲህ ይላል፡-

አንዱ በእስክንድርያ ሃይማኖት እመኑ ይለናል። ሁለተኛው በሮም ሃይማኖት እመኑ ይለናል። ሦስተኛው በእስልምና በመሐመድ ሃይማኖት እመኑ ይለናል። ዐራተኛው በሙሴ ሃይማኖት እመኑ ይለናል። የሕንድ ሰዎችም እንዲሁ ልዩ ሃይማኖት አላቸው። የሕምድር ሰዎችና የሳባ ሰዎች ሌሎችም እንዲሁ ሁላቸው ሃይማኖታችን ከእግዚአብሔር ነው ይላሉ። ...

ከዚህ አንጻር የዘርዘር ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት ዕሳቤ ሁሉም ሃይማኖት በተከታታይ ዘንድ ለራሱ (ለአማኙ) ብቻ ትክክል መሆኑን እንጂ በሌላው ዘንድ አለመሆኑን በመረዳት አንዱ የሌላውን ሃይማኖት ማክበር እንዳለበት ያስረዳናል። በተመሳሳይም ሁለቱም ፈላጊዎች ሃይማኖት የሰው ልጅ በተሰጠው አዕምሮ መርምሮ እውነቱን በዕውቀት ተመሥርቶ ሲያገኝ እና ከተፈጥሮ ባሕርይ ጋር ሲሰማሳ የሚያምንበት መሆን እንዳለበት ይጠቁማሉ (ዘርዘር ያዕቆብ ክፍል 4 እና የወልደ ሕይወት ክፍል 6) ። በተለይም ዘርዘር ያዕቆብ ማዕከላዊ በሆነ አስተሳሰብ ሁሉም ሰዎች በሚከተሉት ሃይማኖት የፈጣሪ መኖርን ስለሚቀበሉ በዚህ አስተሳሰብ አንድ ሊሆኑ እና ከመከባበር አልፎ ሊያፋቅራቸው እንደሚችሉ ያስረዳል። ስለዚህም (ክፍል 6) ላይ አንዲህ ይላል፡-

... ምንም እንኳን ሰዎች በሃይማኖት ባይሰማውም በአንድ ነገር ግን ይሰማሉ። በፈጣሪ መኖር። እስኪ እናሰብ ሁሉን የፈጠረ እግዚአብሔር አለ በሚለው ነገር ላይ ለምንድን ነው ሰዎች ሁሉ መሰማላቸው ያለባቸው? ይህ የምናየው ነገር ሁሉ ፍብር እንደሆነና ፍብርም ያለፈጣሪ ሊገኝ እንደሚችል በዚህም የፈጣሪ መኖር እውነት መሆኑን የሰው ሁሉ ልቦና ያውቃል። ሰዎች ሁሉ በዚህ ነገር ይሰማሉ። ... "ሃይማኖት ሰዎች እርስ በእርሳቸው እንዲፋቅሩና የምሕረትን ሥራ እንዲሠሩ ታዘዋቸዋል።"

ስለዚህ በዘርዘር ያዕቆብ አስተሳሰብ አንድ አማኝ የሌላውንም ሃይማኖት አይቅዳም ያከብራል እንጂ የሚል መልዕክት አለው። ምክንያቱም ራሱ ከደረሰበት ሃይማኖትን መሠረት ያደረገ በደል በመነሣት ሁሉም የኔ ብቻ ትክክል ነው በሚል በሚፈጠር ሙግት የሰው ልጆችን የሚጎዳ ተግባር እንደሚፈጸም ስለተረዳ ከርስ በርስ መፈቃቀር የተነሣ በሃይማኖት ውስጥ መከባበር እንደሚገባ ይገልጻል። በዘመናችንም በሃይማኖት ምክንያት የሚፈጠር ችግር ውጤቱ የከፋ መሆኑን መረዳት አስረጅ አያስፈልገውም።

ስለቤተሰባዊነት እና ስለመተባበር

ዘርዘር ያዕቆብ እና ወልደ ሕይወት ለመተባበር የማይደረፉ የሆኑ የሁሉንም ቤተ - አምነቶች ቅዱሳን መጻሕፍትን በመተባበር ከሚሞግቱበት አንደኛው ማኅበራዊነት እና ቤተሰባዊ ጉዳዮች ላይ ነው። ለምሳሌ ዘርዘር ያዕቆብ አንዲህ ይላል፡-

ወንጌል አባቶን እና እናቱን ሚስቱንና ልጆቹን ያልተወ ለእግዚአብሔር የተገባ አይደለም ይላል። ሆኖም ቤተሰብን መተው የሰውን ፍጥረት ሁሉ ያበላሻል፤ እግዚአብሔር ግን ፍጥረቱን በማበላሸት አይደሰትም። አባትና እናት ባረጁ ጊዜ ረዳት በማጣት እንዲሞቱ መተው ትልቅ ኅጢአት እንደሆነ ልቦናችን ይነገረናል። እግዚአብሔር እኮ ዐመገን የሚወድ አምላክ አይደለም። (ክፍል 5)

ይህ አገላለጽ ቤተሰብን መተው እና አለመረዳዳት ምን ያህል ማኅበራዊነት ቀውስ እንደሚያስከትል ያስረዳል። ዘርዘር ያዕቆብ ከሰደቱ መልስ ወደ እንፍራንዝ ገብቶ መኖር ከጀመረ በኋላም በሃይማኖት የእኔ ብቻ ትክክል ነው በሚል ተገቢ ያልሆነ ሙግት ምክንያት ሊፈጠር የሚችለውን ጉዳት የቀመሰ በመሆኑ፤ እንፍራንዝ ገብቶ መኖር ሲጀምር ስለ አኗኗሩ አንዲህ ይላል፡- "እኔም ከሰዎች ሁሉ ጋር በሰላም እና በፍቅር እኖር ዘንድ ወደድኩ። የድካሜን ፍሬ እመገብ ዘንድ መረጣኩም" (ክፍል 11) በማለት ሲናገር፤ ተማሪው ወልደ ሕይወት ደግሞ ይህን ዕሳቤ ከፍ በማድረግ

“ሰው ብቻውን ካለሌላ ሰው ርዳታ ሊወለድ፣ ሊያድግ እና ሊኖር አይችልም” ከሚለው ዕሳቤ በመነሣት ማኅበረሰባዊ መተባበር ያለውን ወሳኝ በቀሜታ ይገልጻል። ከዚህም በላይ ስለመተባበር አስፈላጊነት ወልደ ሕይወት (በክፍል 13) ላይ እንዲህ ይላል፡-

ሰው ወደ ፈጣሪው በቀረበ ጊዜ ወደ እሱም በጸሎትና በምስጋና ጸንቶ ከኖረ ከባልንጀራው ደግሞ ይርቅ ዘንድ አይገባውም። ከሌሎች ሰዎች ጋር እንዲኖርና ከእነሱም ጋር ማኅበራዊ ሕይወት ተባባሪ ሆኖ እንዲኖር የእግዚአብሔር ፈቃድ ነው። እግዚአብሔር ሰውን በኑሮ በኩል ከሰው ጋር እንጂ ብቻውን በሕይወት ይኖር ዘንድ አልፈጠረውም። አንድ ሰው ለኑሮው የሌላ ሰው እርዳታ ያስፈልገዋል እንጂ ብቻውን በሕይወት ሊኖር አይችልም። ሁሉም ሰዎች እርስ በእርሳቸው እንዲረዳዱ ይገባቸዋል። ከሰው ማኅበራዊነት የሚለዩ ግን የፈጣሪዮቹውን ሥርዓት ያፈርሳሉ።

ይህ ሐሳብ የሰው ልጅ ከማኅበረሰባዊ ግንኙነት ውጭ መኖር እንደማይችል እና ይህም የአኗኗር ሁኔታ ፈጣሪ ለሰው ልጆች የሠራው የኑሮ ሥርዓት በመሆኑ ሠዎች እርስ በርስ እንዲተሳሰቡ የሚያስተምር ነው። ይሁን እንጂ በተለይም በአሁኑ ሰዓት በሰዎች መካከል እየተጠናወተ የመጣው ግለኝነት ተገቢ እንዳልሆነ ልንጠበቅ እንችላለን። ከዚህም በማከል ባልንጀራ ማለት ምን ማለት እንደሆነ ሲተረጉም እንዲህ ይላል፡-

ባልንጀራ ማለት ዘመዶችንና ጎረቤቶችን ወይንም ወዳጆችን የሃይማኖት ወገኖችን ብቻ ካልሆነ በቀር ሌሎችን አያመለክትም የሚሉ የአዕምሮ ጎዶሎቶችን ትምህርታቸው መልካም አይምሰልህ። ሰዎች ሁሉ ባልንጀራቸውን ናቸውና። ክርስቲያንም ሆኑ ሞስሊምቶች፣ አይሁዶችም ሆኑ አረማውያን ሁላችንም አንድ ነን ሁላችንም ወንድማማቾች ነን ሁላችንም የአንድ አባት ሁላችንም የአንድ ፈጣሪ ፍጥረቶች ነን። ስለዚህ ሁላችንም እርስ በእርሳችን ልንፋቃቀር ይገባናል። በምንችለው ያህል ለሁሉም መልካም እናድረግላቸው እንጂ በማንም ላይ ከፋ አናድርግ (ክፍል 13) ።

ከዚህ በመነሣት የሁለቱም የዘርዕ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት ዕሳቤዎች ሰዎች ለመረዳዳት ምንም ዓይነት መሥፈርትም ሆነ መለያ (ያ) ነገሮች ሊኖራቸው እንደማይገባ ያስተምራሉ።

ስለትዳር እና ስለወሲብ

ስለትዳር አስፈላጊነት የዘርዕ ያዕቆብ ሐሳብን የሚጀምረው የሰው ልጅ ካለው ተፈጥሮዊ ባሕርይ በመነሣት ነው። ይኸውም የሰው ልጅ በተሠራለት ተፈጥሮዊ ሥርዓት መሠረት ሩካቤ ሥጋ ከፈጣሪ ጥበብ ከተፈጥሮ ቀጣይነት፣ ሕግና ሥርዓት ጋር የተሰማማ እና የተቆራኘ መሆኑን በመግለጽ ነው። ስለዚህም (በክፍል 5) እንዲህ ይላል፡-

... ምክንያቱም በፈጣሪ ፈቃድና በተፈጥሮ ሥርዓት መሠረት የሰው ፍጥረት እንዳይጠፋ፣ ልጆችን ለመውለድ ወንድና ሴት በሩካቤ ሥጋ እንዲገናኙ ታሟቅ። ይህም ሩካቤ ሥጋ እግዚአብሔር ለሰው ልጅ በሕገ ተፈጥሮው የሠራለት ነው። እግዚአብሔር የእጁን ሥራ አያረከስምና ወሲብ ርኩስ ሊሆን አይችልም።

በዚህም ዘርዕ ያዕቆብ የትዳር አስፈላጊነትን የሚገልጸው በዋናነት ተገቢ በሆነ ሩካቤ (ግንኙነት) ትውልድ እንዲቀጥል በማለት ነው። በዚህም ሩካቤ ፈጣሪ የሠራው ተፈጥሮዊ ሕግ መሆኑን እንረዳለን። ከዚህም ባሻገር ዘርዕ ያዕቆብ አለማግባት እና ከአንድ በላይ ከብዙ ሴቶች/ወንዶች ጋር መጋባት እና መውለድን በጽኑ ይቃወማል። ለዚህም ምክንያት የሚያደርገው ደግሞ ሁለቱም ከተፈጥሮ ሕግ ጋር የሚጣረሱ ከዋኔዎች መሆናቸውን በማስረዳት ነው። ስለዚህም (በክፍል 5) ስለአለማግባት፡-

ሥርዓተ አውስቦ (ጋብቻ) የፈጣሪ ሥርዓት ሲሆን አለማግባት ግን ልጆች ከመውለድ ከልከሎና የሰውን ፍጥረት አጥፍቶ የፈጣሪን ጥበብ የሚያጠፋ እንደሆነ ልቦናችን ይንግረናል፤ ያስረዳናል። ካለ በኋላ፤

ከአንድ ወንድ እና ከአንዳት ሴት በላይ የሚደረግ ጋብቻንም ስሕተት መሆኑን በምክንያታዊነት ያስረዳል። ይህም እንደ ፈለሰፋው ዕሳቤ በወንዶች እና በሴቶች መካከል ያለውን የቁጥር ምጣኔ በማሰብ አንድ ወንድ በርካታ ሴቶች ጋር ጋብቻ ቢፈጽም ባላገቡ ወንዶች ላይ ሚስት በማጣት ሊፈጠር የሚችለውን ማኅበረሰባዊ ችግር ያገናኘበ በመሆኑና ተፈጥሮዊውን ሕግ እንደሚያፈርስ በማሰብ ነው። ስለዚህም፡-

... የሚወለደው ሰው ወንድ እና ሴት በቁጥር እኩል ናቸው። በአንድ የተወሰነ አካባቢ ያሉትን ወንዶችና ሴቶችን ብንቆጥራቸው ለእያንዳንዱ ወንድ አንድ ሴት ትደርሳለች እንጂ ለእያንዳንዱ ወንድ ስምንት ወይም ዐሥር ሴት አይደርሰም። ተፈጥሮ ይህንን ያደረገችበት ምክንያት አንድ ለአንድ እንዲጋቡ ነው። አንድ ወንድ ዐሥር ሴት የሚያገባ ከሆነ ግን ሚስት የሌላቸው ዘጠኙ ወንዶች ይቀራሉ። ይህም የፈጣሪን ሥርዓትና የተፈጥሮን ሕግ ያፈርሳል። የጋብቻን ጥቅም ዋጋ ቢሰ ያደርገዋል። ይላል

በዚህም መሠረት ዘርዕ ያዕቆብ ተፈጥሮዊ አይደለም ለሚለው ብቸኝነቱን ለመታደግ ትዳር ለመመሥረት ዐምስት መሥፈርቶችን ማሟላቱን እንረዳለን። የመጀመሪያው በጽሕፈት የሚያገኘውን የኢኮኖሚ ዐቅመን ካረጋገጠ በኋላ በማስከተል ውበት፣ ሥነ ምግባር፣ ልባምነት (አስተዋዳኝነት) እና ትዕግስት ሲሆኑ። ነገር ግን የውበትን ጉዳይ ቦታ አልሰጠውም። ያገባት ሒረት ሁሉን ስታሟላ መልክ መልካም ግን አልነበረችምና ነው።

ከመምህሩ ዘርዕ ያዕቆብ ዕሳቤ ጋር በተመሳሳይ ወልደ ሕይወት ደግሞ ጋብቻ በፈጣሪ ለሰው ልጅ የተሠራ ትልቅ ጥበብ መሆኑን እንዲህ ይገልጻል (ክፍል 24) :-

ሴትና ወንድ ከአውሰሶ ጋር የፈጠረ የፈጣሪ ትእዛዝ ነውና ሴት ከሌሎችህ አግባ፤ ባል ከሌላሽ አግቢ። ... አለማግባትን መውደድ የሰው ተፈጥሯዊ ባሕርይን የሚቃወም እና የፈጣሪን ሥርዓት የሚያፈርስ ነው። መጋባት ከፈጣሪ የእጅ ሥራዎች ሁሉ ያልቅ ትልቅና የተቀደሰ ጥበብ ነው።

በማክልም በመጋባት የሚገኘውን የሩካቤ ሥጋ ጣዕምና ጥቅም ትኩረት በመስጠት "መጋባት የተፈጥሮን ሕግ አጽንቶና አሳምሮ በዚህ ዓለም ላይ ካሉትም ጣዕሞች ሁሉ አስበልጦ በፈጣሪ ፈቃድ የተሠራ ስጦታ ነው። ... ይህም የሰው ትውልድ እንዳይበፋና የሰው ኑሮም እንዳይፈርስ ነው።" ይላል (ክፍል 24) ።

የወልደ ሕይወት ዕሳቤ እንደ ዘርዕ ያዕቆብ አለማግባትን ከተፈጥሮ ሕግ ጋር አለመስማማት መሆኑን የመረመረ ሲሆን፤ ከአንድ በላይ መሔድንም (ማግባትንም) ደግሞ ዝሙት (ኃጢአት) በመሆኑ ከፈጣሪ ጋር የሚያጣል መሆኑን እንዲህ ይገልጻል:-

የአካልህ መጠን በደረሰ ጊዜ ሥጋህ የአውሰሶን ፈቃድ ያሳይሃልና ፍጥረትህ ባልሆነው እንዳትበድልና ፈጣሪም በማግባት ያዘጋጃልህን ዋጋ እንዳታጠፋ፤ በረከቱንም ከአንተ እንዳታባርር በአስፈላጊው ጊዜ ሚስት አግባ። ቶሎ ብለህ አግባ እንጂ አትዘገቡ። ከዝሙት ሸሽ። ዝሙት እግዚአብሔር ለሰው ልጆች ከሠራው ሥርዓት የወጣ ነውና ከአንዲትም ወደ ሁለተኛይቱ ሴት አትሔድ። ሴቷም ዝሙት አይጠቅማትምና ከወንድ ላይ ወንድ አትውደድ። (ክፍል 24)

ከላይ እንደተመለከትነው ዘርዕ ያዕቆብ ከተጠቀመባቸው የጋብቻ መሥሪርት ሐሳቦች ክፍ በማድረግ ወልደ ሕይወት ጋብቻን ለመፈፀም ወንዶች እና ሴቶች ያላቸውን ተፈጥሯዊ ሥነ አካላዊ ሁኔታን ግምት ውስጥ ማስገባት አንደሚገባ እንዲህ ይላል:-

ትዕቢት እንዳይዛት መልክ መልካምና በጣም ሀብታም ሴት አታግባ። የአውሰሶ ፍቅር ከትዕቢት ጋር አይስማማምና ሴታም እንዳይንቃትና ወደ ሌላ ሴት እንዳይሔድባት ትዕቢተኛና ጎይቶች ወንድ አታግባ። መፋቀር ግን ከብዙ ሀብትና በዚህ ዓለም ካለው ክብረት ሁሉ ይበልጣል። ከወንድ ያልቅ ሴት አካል ቶሎ ይደርሳልና ፈጥኖም ስለሚያረጅ በሥምንት ወይም በዕስር ዓመት የምታንሰህን ብታገባ ይሻልሃል። (ክፍል 24)

የወልደ ሕይወት ዕሳቤ ከዘርዕ ያዕቆብ ዕሳቤ ያደገ መሆኑን ከምንረዳበት እና በትዳር ውስጥ ስለሚፈጸም ሩካቤ ሥጋ ስላለው ጥቅም እና ፈጣሪ ለሰው ልጅ አስደሳች ከሆኑ ነገሮች ሁሉ በላይ አድርጎ በሥጋ ውስጥ የሠራው የፍትወት ስሜት መሆኑን ያስረዳል። ስለዚህም እንዲህ ይላል:-

... ጣዕም ባለው የአውሰሶ ሥርዓታችሁም ተደሰቱበት። ይህም ጣዕም መጋባትና ሩካቤን ባዘዘ በእግዚአብሔር ፊት ንጹሕና የተወደደ ስለሆነ የምትሠለጥኑበት ነው። ... ፈጣሪም በትልቅ ጥበብ የሩካቤን ጣዕም የሚያወጣ ምሥጢርን በሥጋችን ውስጥ አደረገልን። ... የሕይወት ጎይቶችና የምግብ ጣዕም ከምድር እንደወጣ ሁሉ፤ የመብልን ጣዕምም ስንሽ ሕይወታችን እንደሚጠነከር ሁሉ እንዲሁም የሰው ልጆችን ዘር ለማብዛት ከፍጥረታት ሁሉ ክፍ ያለ፤ ከጣዕምም ሁሉ የበለጠ ጣዕም የሚወጣ ድንቅ የሆነ የፍትወት ስሜትን በመፈታዊ ሥጋችን ውስጥ አደረገልን። እኛም ይህን ጣዕም ፈጣሪያችን በሠራልን መንገድ ሰንፈልገው ዘራችንን በአምሳያችን እናበዘዋለን። (ክፍል 24)

ከዚህም በላይ ወልደ ሕይወት በሩካቤ ጊዜም ሊኖር ስለሚገባው የእርካታ መናበብ እንዲኖርም በግልጽ እንዲህ ያስተምራል:-

... ፈጣሪህን በማመስገንና በማድንቅ ወደ ሚስትህ ቅረብ። ወደ እሷ በገባህ ጊዜም የሩካቤን ጣዕም ከሚስትህ ጋር ተካፈለው እንጂ ለብቻህ አትሻው። ከአንተ እርካታ ኋላ ቀርታ ጣዕሙ እንዳይጎድልባት፤ እርሷም በአንተ እስከትደሰት ቆያት እንጂ እግዚአብሔር የሰጣትን ፈንታዎን ከልክለህ በችኮላ አታድርገው (ዘርህን አታፍሰሰው)። ይህንንም ፍቅር ካለደረክላት ታዝንብሃለች፤ ትንቅሃለች። ጋብቻህም ለእግዚአብሔር በረከት የተዘጋጀ አይሆንም።

በማለት ወልደ ሕይወት በትዳር ውስጥ ሆነው በሚፈጸሙት የግብረ ሥጋ ግንኙነት ጊዜ ሊኖር ስለሚገባው የእርካታ መናበብ ወንድ ሊያደርግ ስለሚገባው ጥንቃቄ ይገልጻል። ይህም በትዳር ውስጥ የሚደርግ የግብረ ሥጋ ግንኙነት በሁለቱ ጾታዎች መካከል ያለው መናበብ ለትዳር መጽናኛትም ሆነ መፍረስ ምክንያት ሊሆን እንደሚችል ዋናዎቹ ያመለክታሉ (Khan and London, 1991; Whyte, 1990)። ከዚህ አንጻር በዘመኑ (በ17ኛው መቶ ክፍለ ዘመን) ኢትዮጵያውያን የደረሱበትን የሰብአዊ/ የተፈጥሯዊ ሕግ ምርምር ደረጃው ክፍ ያለ መሆኑን እንገነዘባለን።

ስለትዳር ተግዳሮት እና ፍቾች

በጋብቻ ላይ ስለሚፈጸም ፍቾች በዘርድ ያዕቆብና በወልደ ሕይወት መካከል ያለው ተመሳሳይነት ሁለቱም ፍቾችን አለመቀበላቸው ነው። ዘርድ ያዕቆብ ለትዳር መደናቀፍ የሚሆኑትን በመጀመሪያ የዘጋቸው ስለሆነ ስለፍቾች የተነተነው ነገር የለም። ተማሪው ወልደ ሕይወት ደግሞ ፍልስፍናው ዘርድ ያዕቆብን መሠረት ያደረገ እና በእንዳንድ ሐተታውም መምህሩ በደንብ ያልመረመረውን በጥልቅ ለመተንተን የተጠመደ ይመስላል። ለምሳሌ ዘርድ ያዕቆብ ያልተነተነውን የፍቾች ሁኔታ በወልደ ሕይወት ሐተታ ተገልጾ ይገኛል።

ይህንም ትዳር ለጊዜያዊ ሕይወት የሚመሠረት ተቋም ሳይሆን ዘላለማዊ የሆነ ሰብአዊ መስተጋብር ስለሆነ ለፍቾች ምንም ዓይነት ምክንያት አለ አይልም። ከላይ እንደተመለከትነው ባልና ሚስት የሚፈጽሙት የሩካቤ ሥጋ መናበብ ፍቅርና መከባበርን የሚፈጥር መሆኑን በማሰራዳት ይህ በጥንቃቄ መደረግ እንዳለበትና ለትዳርም መጽናት ቁልፍ ነገር መሆኑን ገልጿል። ከዚህ ባሻገር ለትዳር ወብቱ የሆነው ፍቅር ላለመፋታት አምንታዊ ተጽዕኖ የሚፈጥር መሆኑን እንዲህ ይገልጻል፡-

ሁሉን የሚያሳምረው ፍቅር ነው። በእርሱ ጽና። ብዙ ወንዶች ሚስቶቻቸውን፤ ብዙ ሴቶችም ባሎቻቸውን ለጥቂት ዘመን እንደሚወዱ አትሁን። ከዚህ በኋላ ጋብቻቸውን ይጠሉና አንዱ ለሌላኛው ከባድ ይሆናሉ።... አንተ ግን ልብህን አጽናው። እግዚአብሔር መጀመሪያ ላይ ያደረገልህህ ከሁለተኛው ይሻልሃልና በመጀመሪያ ጋብቻህ ጽና። የጠባያችን ተለዋወጭነት ግን ለወንድ ሌላ የተሻለች ሴት ያሳየዋል፤ ለሴትም ሌላ የበለጠ ወንድ ያሳያታል። ይህ ስህተት ነው። (ዘርድ ያዕቆብ፣ ክፍል 25)

ከዚህም በላይ ወልደ ሕይወት ፍቺ ጉዳት አንጂ ምንም ጥቅም እንደሌለው በምሳሌ ያስቀምጣል (ክፍል 25 ይመልከቱ) ።

ስለልጆች አስተዳደግ

ዘርድ ያዕቆብና ወልደ ሕይወት ከሚሰማውበት አንደኛው ዕሳቤ መጋባት ትውልድ እንዲቀጥል የሚደረግበት የተፈጥሮ ሕግ መሆኑን ነው። ልጆችም ከተወለዱ በኋላ ወላጆቻቸው እነሱን በመወደድ ማሳደግ የሚገባቸው እና በምንም ምክንያት ልጆች መተው እንደሌላቸው ያስረዳሉ። ስለዚህም ዘርድ ያዕቆብ “ልጅን መተው ልጆቻቸውን ከማይተው ከዳር አራዊት የነፋ ነው” (ክፍል 5) በማለት ሲናገር፤ ወልደ ሕይወት ደግሞ “ልጆች የእናንተ ምትክ ናቸውና በእነሱ ተደስታችሁ ውደዷቸው። በጥበብና በጥንቃቄም አሳድጓቸው” (ክፍል 28) በማለት ለልጆች ማደግ ጥንቃቄ እንዲያስፈልገው፣ መውደድ እንደሚገባና እነሱንም መተው ከእንሰሳት ማነስ መሆኑን ያስረዳሉ። ከዚህም በማስከተል ልጆች ግብረ ገብ እንዲሆኑ የወላጆች መልካም አርዳኝነት ወሳኝ ስለመሆኑ “...የመልካም ምግባርና ጥበብ አርዳኝ ሁኔታቸው እንጂ በአርዳኝነት ክፉ ምግባርን እንዳይማሩ የክፉ ምግባር አርዳኝ አትሁኗቸው።” በማለት ጎላፊነትን ለወላጆች ይሰጣል።

ከዚህም ባሻገር ልጆች ባጠፉ ጊዜ መገመገሙ እንዳለባቸው - “በልጅነታቸው ካልተገመገሙ ክፉታቸው ያድግባቸውና በኋላ ለመመለስ አስቸጋሪ ይሆናሉ” በማለት ልጆችን በተገቢው መንገድ መገመገሙ አስፈላጊ መሆኑን ይገልጻል። በማከልም የሌሎችን መልካም ሰዎች አርዳኝነት በመወሰድ፣ በታሪክና በምሳሌ እያደረጉ ልጆችን ማስተማር በተሻለ የልጆችን ስብእና የሚያነጽ መሆኑንና በዚህም ስለሚገኘው ግብረ ገብ የሆነ የትውልድ ቀረጽና ሰብአዊ ትርፍ እንዲህ ያስተምራል (ክፍል 28) ፡-

... ከከፍ ምግባር እንዲርቁና ሥነ - ሥርዓትንም እንዲማሩ የሌሎችን ሰዎች አርዳኝነት ታሪክና ምሳሌ እያነሳህ ዘወትር አስተምራቸው። ... የእጅ ሥራን አስተምራቸው። ይህንን በማድረግህ ልብህ አይደከም። ልጆችህን ለማሳዳግ ይህን ሁሉ ችግር የተቸገርከውን፤ የደክምከውን ድካም፣ የታገስከውንም ትዕግሥት ሁሉ እግዚአብሔር ይቆጥረልሃል፤ ታላቅ ዋጋም ይከፍልሃል። ልጆችህም ሽምግልናህን ያስደስቷታል። ሽቦትህንም በሰላምና በማይጠፋ ተስፋ ወደ መቃብር ያወርዱታል።

በዚህ ዕሳቤ ውስጥ ወልደ ሕይወት ስለልጆች የሰብእናን መቀረጽ ሙሉ ኃላፊነትን ለወላጆች ሰጥቷል። ልጆች ከልጅነታቸው ጀምሮ የቤተሰብ አርዳኝነት የሚያስፈልጋቸው፤ ትምህርት እና የእጅ ሥራ መማር እንደሚገባቸው፤ በተለይ ደግሞ በዘመናዊው ዓለም ቅቡል የሆነው ልጆችን በታሪክና ምሳሌ ማስተማር ውጤታማ እንዲሟያደርግ እንረዳለን።

ስለትምህርት እና እጅ ሥራ (ጥበብ) ጥቅም

ዘርድ ያዕቆብና ወልደ ሕይወት ትምህርትን እና የእጅ ሥራን መማር ለሰው ልጅ አስፈላጊ መሆናቸውን ይገልጻሉ። የእነሱም ሕይወት ከመማር፣ ከመመራመር እና ከእጅ ሥራ ጋር ፍጹም የተቆራኘ ነበር። በተለይም ዘርድ ያዕቆብ መማሩ እና የእጅ ሥራ (ጽሕፈትን ማወቅ) ለጉረው የጠቀመው መሆኑን እንረዳለን።⁸ ከዚህም ባሻገር ትምህርት እና እጅ ሥራ የሰውን ልጅ ሕይወት የሚሳምሩ (የሚያበላጹት) መሆናቸውን ሲገልጹ፡-

8 በመካከለኛው ዘመን ጽሕፈትን ማወቅ ደንስ ያለ ጥቅም ያስገኝ ነበር። የቤተክህነት አባቶች ምሁራንን እንዲጽፉ ከማያደርጉት ልማድ ባሻገር ነገሥታቱ ለስማቸው ማስጠሪያ በሚል ለሚጽፉ ሰዎች ልዩ ማበረታቻ ይሰጡ ስለነበር በርካታ የጽሑፍ ሀብቶች እንዲጻፉ አድርገዋል። (አንደርዘይ እና ዮናና፣ 2006 እና ሰሎሞን ዮሐንስ (ዲያቆን) ፣ 2001) ፡፡

ፈጣሪያችን ንብረታችንን በዕውቀታችንና በሥራ እንድናሳምረው ይፈልጋል። ምክንያቱም ለዚህ የሚሆን ልቦናና ችሎታ ሰዎቻችን። ስለዚህ የእጅ ሥራን መሥራት የፈጣሪ ፈቃድ ነው፤ ምክንያቱም ያለ ተግባረ እድ ለሕይወት የሚያስፈልገንን ማግኘት አንችልም (ክፍል 9) ።

በማለት እጅ ሥራ ጥቅሙ ክፍ ያለ መሆኑን ያትታል። ከዚህ አንጻር ይህ ጠቃሚ ተግባር በጥንታዊ ኢትዮጵያውያንም ዘንድ የነበረ ዕሳቤ እና ክዋኔ መሆኑን እንገነዘባለን። በዘመናችንም ያለ እጅ ሥራ ትምህርት (Vocational education) እድገት እንደሚገኝ ሲነገር እንሰማለን። ዘርዕ ያዕቆብ ይህንን ሲል የእሱ ተማሪ የነበረው ወልደ ሕይወት አሰፋፍቶ ተንትኖታል። ስለዚህም “ትምህርትን ለመማር አትድከም...።” ይህን ካለ በኋላ ትምህርት ማብቂያ እንደሌለው ሲናገር፡-

በአንድ ትምህርት ብቻ አትኑር እሷ ክፉ ናትና። ብዙ ሥራዎች እንድታገኝ ትምህርት የተባለውን ሁሉ ተማር። እስቲ ንቦች የበርሃ አበቦችን እንዴት አድርገው እንደሚቀሰሙ ተመልከት። ንቦች ከሁሉም አበባዎች እየዘፈ ምግባቸውን ይሰበሰባሉ እንጂ በአንድ እርሻና በአንድ አበባ ብቻ አይኖሩም። በዚህ ትጋታቸው ማርና ሰምን ያስገኛሉ። ማርም መጠጥንቱ የቀን ደስታን ሲያስገኝ፤ ሰሙ ደግሞ በጣፍነቱ የሌሊት ብርሃን ይሆናል። እነዚህ ጥቅሞች በመትጋት ይገኛሉ። ይላል (ክፍል 17)

ይህ የወልደ ሕይወት ዕሳቤ በአንድ የትምህርት ዘርፍ ወይም ሞያ ብቻ ሠልጥነው ነገር ግን የሌላውን ሞያ ወይም ትምህርት ለሚንቁ ምሁራን ትልቅ እርምጃ የሚሰጥ ዕሳቤ ነው። በተጨማሪም ስለ እደ ጥበብ (እጅ ሥራ) ጥቅም እና አስፈላጊነት ሲናገር፡-

ለኑሮህ ተስማሚ የሆነውን የእጅ ሥራ ውደድ። እንድትጠቀምበትም በእርሱ ዕውቀትን አግኝና እርሱ የእግዚአብሔር ትእዛዝ ነውና የእጅን ሥራ በመሥራት አትፈርበት። ያለ እጅ ሥራ ግን የሰው ፍጥረት ሁሉ ይጠፋና ኑሮውም ሁሉ ይፈርሳል። እንተ ግን እጅ ሥራ ለድሆች፣ ለሠራተኞች፣ ለአንጥረኞችና ለአናጺዎች አንዲሁም ለገባር ልጆች አንጅ ለታላላቆች እና ለባለዕጋዎች አይገባም አትበል።... ሁሉም በመሠረታዊ ፍላጎቱ እኩል አይደለምን? በማለት ይጠይቃል ። (ክፍል 18)

በዚህ ጥያቄ ውስጥ የእጅ ሥራ ለሰው ልጅ ሕልውና ወሳኝ መሆኑን ያስረዳል። ባለፉት ዘመናት በማኅበረሰቡ ዘንድ እጅ ሥራ ባለእጅ፣ ቀዋቃጭ፣ ወዘተ. የሚል ስያሜ የሚሰጣቸው የተወሰኑ የማኅበረሰብ ክፍሎች ሥራ መሆኑ ይታሰብ ነበር። ነገር ግን ዘርዕ ያዕቆብ የእጅ ሥራ የሚሰጠውም ሞጋ ዝቅ ያለ መሆኑ ተገቢ አለመሆኑን በማስረዳት እጅ ሥራ ለሰው ልጆች የሕልውና መሠረት መሆኑን ይሞግታል። ወልደ ሕይወትም ይህንን የማኅበረሰብ አሰተሳሰብ ትክክል አለመሆኑን በመሞገት ሰው ኑሮውን እና ሕይወቱን ለማስቀጠል የሚሰማማውን እጅ ሥራ መሥራት ግድ እንደሆነ ይገልጻል።

ግብረ ጉብ ስለመሆን

በዘመናችን እያጣነው ያለው ኢትዮጵያዊ ማንነት አንደኛው ግብረ ጉብነት ነው። ግብረ ጉብ ስለመሆን ዘርዕ ያዕቆብ የሚጀምረው ፈጣሪ የሰው ልጅን ክፉና ደጉን መለየት ከሚያስችለው ዕውቀት ጋር መፈጠሩን በመግለጽ ነው። ወልደ ሕይወት ደግሞ የሰው ልጅ የተሰጠው ዕውቀት፤ ፈጣሪ የሰጠውን ነገሮች በመመርመር እውነተኛውን ጥበብ የሚከፍትበት ቁልፍ ነው በማለት ነው። በዚህም መልካም እና ክፉ የሆነውን ነገር መለየት የሰው ልጅ ግብረ ጉብ ለመሆንና ላለመሆን ያደርሰዋል። ስለዚህም እንዲህ ይላል፡-

ፈጣሪ ሰውን የምግባሩ ጌታ እንደፈለገ ክፉ ወይም መልካም እንዲሆን የሥራው ባለቤት አድርጎ ፈጠረው። ሰውም ክፉና ሐሰተኛ መሆንን ቢመርጥ ለክፉ የሚገባውን ቅጣት እስኪያገኝ ድረስ (የፈለገውን ለመሆን) ያስቸለቀል። ነገር ግን ሰው ሥጋዊ ነውና ለሥጋው የሚሻለውን ይወዳል። ለሥጋው የሚያስፈልገውን በመልካም ሆነ በክፉ ባገኘው መንገድ ሁሉ ይፈልጋል። እግዚአብሔር ግን ሰውን የፈለገውን እንዲሆን ምርጫን ሰጠው እንጂ ክፉ አድርጎ አልፈጠረውም። በዚህም ምርጫው ክፉ ቢሆን ለቅጣት፤ ምርጫው መልካም ከሆነ ደግሞ መልካም ሞጋ ለመቀበል የተዘጋጀ እንዲሆን አድርጎ ፈጠረው። (ክፍል 4)

ከዚህ ዕሳቤ አንጻር በዘርዕ ያዕቆብ ዘንድ የሰው ልጅ ክፉ ወይም ደግ ለመሆን ቀድሞ የተወሰነበት ውሳኔ ሳይሆን ክፉ ወይም ደግ የመሆን የግል ምርጫ መሆኑን እንረዳለን። በዚህም የሰው ልጅ ሊሆን የፈለገውን እንጂ ቀድሞ የተወሰነለት (የተወሰነበት) ነገር (Predestination) አለመኖሩን እንረዳለን። ስለዚህ ሰው የራሱን ዐዋቂነት በመጠቀም ክፉ ወይም መልካም፤ እውነተኛ ወይም ሐሰተኛ፤ መሰኛ (ሌባ) ወይም ቁጥብ መሆን እንደሚችል ያስገነዝባናል። ወልደ ሕይወትም የሰው ልጅ መልካሙንና ክፉውን፤ እውነቱን እና ሐሰቱን የሚለይበት ብርሃን ልቦና እንደተሰጠውን እውነት ያልመሰሰውን መተው እንደሚችል (ክፍል 5 ላይ) ይነገረናል። በዚህም የሰው ልጅ በራሱ መልካምን እና ክፉን መከተል እና መሆን እንደሚችል ተፈጥሮው የሚፈቅድለት መሆኑን እንረዳለን። ከዚህም በማክል (ክፍል 9 ላይ) የሰው ልጅ ለምን የፈጣሪ ቅጣት እንደሚጠበቀው በመጠየቅ “ፈጣሪ ለምን ይቀጣናል?” ብሎ አመራማሪ ጥያቄ ካነሣ በኋላ እንዲህ ብሎ ይመልሳል፡-
እግዚአብሔር ሕላዌው ፍጹም ነው። ደስታውም ለዘላለም አይገድልም ሊያቆጣውም የሚችል የለምና ከቶም አይቆጣም፤ በመዓታም የሚመታን አይደለም። ነገር ግን ፈጣሪ ለእኛና ለፍጥረት ሁሉ በአንድነት የሠራልንን ሕግጋት ባፈረሰን ጊዜ ቅጣትን እኛው በራሳችን ላይ እናመጣለን።

በግለት የሰው ልጅ ቅጣት የሚያገኘው ራሱ ወደ ፈቅዶ በሠራው ክፍ ሥራ ብቻ እንጂ ፈጣሪ ክፍ እንዲሠራ እያሳየው፣ እያለጣመደው በሚያደርገው ድርጊት አይደለም። ክፍ እንዲሠራ የሚያስገድደውም አይደለም። ምክንያቱም የሰው ልጅ ክፍ እና ደጉን የሚያስለየው አዕምሮ ስለተሰበሰበ ነው። ስለዚህ የሰውን ልጅ ለቅጣት ወይም ለሽልማት የሚዳርገው ከተሰበሰበው የተፈጥሯዊው ዕውቀቱ በመነሣት ክፍ ወይም ደግ የሆነውን ለይቶ በሚያደርገው የድርጊት ውጤት ነው። በአጠቃላይ የሰው ልጅ ግብረ ገብ ለመሆን ከፈጣሪ የሚታደለው ሽልማት ሳይሆን የራሱ ወይም የግሉ መሻት ግብረ ገብ የመሆን ውጤት ነው የሚል አስተምህሮ አለው። ምክንያቱም የሰው ልጅ በተፈጥሮው ዐዋቂ ሆኖ ስለተፈጠረ።

በአጠቃላይ በዘርዕ ያዕቆብም ሆነ በወልደ ሕይወት ዕሳቤ የሰው ልጅ ክፍ ወይም ደግ ለመሆን የተፈጠረ፤ ክፍ ወይም ደግ ብቻ ሆኖ እንዲቀር የተወሰነለት/ የተወሰነበት፤ ወይም ከእናቱ ማጎጸን ክፍ ወይም ደግ ሆኖ የተወለደ ፍጡር ሳይሆን የራሱ የሆነ ባለ አዕምሮ፤ ከዐዋቂነቱ የተነሣ የራሱን ክፍትና ደግነት የሚወስን ፍጡር መሆኑን እንገነዘባለን። ስለዚህ ግብረ ገብ መሆን የሰው ልጅ የራሱ ውሳኔ ስለሆነ ደግ እንሁን የሚል አስተምህሮ አላቸው።

ማጠቃለያ እና አስተያየት ማጠቃለያ

የዚህ ዋናት ዋና ዓላማ በ17ኛው ክፍለ ዘመን ዘርዕ ያዕቆብ እና ወልደ ሕይወት በተባሉ ኢትዮጵያውያን ፈላጎጆች የተደረሱ የፍልስፍና ድርሳናት ላይ ማጎበረሰባዊ ፍልስፍናዎች ላይ የሚያጠነጥኑትን ሐሳቦች ለይቶ በማውጣት ለማጎበረሰብ ሊያበረከቱ በሚችሉ አስተምህሮቻቸው ላይ ትንተና መስጠት ነው። ዋናቱ መሠረት ያደረገው በጽሑፍ ሥራዎች ላይ በመሆኑ ዓይነታዊ (qualitative) የዋናት ዘዴን ጥቅም ላይ አውሏል። የዘርዕ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት የፍልስፍና መጻሕፍት እንደ መጀመሪያ ደረጃ የዋናቱ ምንጮች ጥቅም ላይ ወለዋል። እንደ ሁለተኛ ደረጃ ምንጮች ጥቅም ላይ የዋሉት የተለያዩ መጻሕፍት እና የምርምር ሥራዎች ናቸው። ከዚህም በተጨማሪ ቃለ መጠይቅ ሌላው የመረጃ ምንጭ ነበር። በመሆኑም ዋናቱ ማጎበረሰባዊ ፍልስፍናን ማዕከል በማድረግ የማጎበረሰባዊ ፍልስፍና ንድፈ ሐሳባዊ ዕይታዎችን ከገለጭ የትንተና ዘዴ (discriptive analysis) ጋር በማቀናጀት ለማጎበረሰብ ሊበጁ የሚችሉ ሰባት የተለያዩ ርዕሰ ጉዳዮችን ለይቶ በማውጣት ትንታኔ ተሰጥቶባቸዋል።

ዋናቱ ሀገር በቀል ፍልስፍና ላይ ያተኮረ በመሆኑ ፍልስፍና ከሞንት ጀምሮ በኢትዮጵያ የነበረ አንድ የዕውቀት ዘርፍ መሆኑን መገንዘብ ያስችላል። ምክንያቱም ፍልስፍና ነገሮችን በጥልቀት፣ በምክንያታዊነት እና በተጠየቃዊነት በመመርመር፣ በመጠየቅ፣ በመተቸት እና በመሞገት ወደ ድምጻዊ የሚደርሱበት የዕውቀት ዘርፍ ነው። ከዚህ አንጻር የዘርዕ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት ሐተታዎች የላቁ የፍልስፍና ዕሳቤዎች የተንጸባረቁባቸው በመሆኑ እና በርካታ ሀገር በቀል ማጎበረሰባዊ ጉዳዮችን እያሰሩ የሚጠግቱ እና ድምጻዊ ላይ የሚደርሱ በመሆናቸው ዘመን ተሻጋሪ ኢትዮጵያዊ ፍልስፍና የሚባል መኖሩን ማሳያ ናቸው። በሁለቱም ፍልስፍናዎች በዋናነት ተተኳሪ የተደረገው ማጎበረሰባዊ ጉዳይ በመሆኑ ማጎበረሰባዊ ፍልስፍናቸው የጎላ ነው ማለት ይቻላል። በዚህም ሁለቱም ፍልስፍናዎች ለማጎበረሰብ ችግር መኖሩ ሌላው የሚችሉ ምክረ ሐሳቦች ማግኘት የሚቻልባቸው ዕሳቤዎች ናቸው።

በአጠቃላይ በዘርዕ ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የተደረሱት የፍልስፍና ድርሳናት ከዘመናቸው (ከ17ኛው መቶ ክፍለ ዘመን) ጀምሮ እስከ አሁን ድረስ ያለውን ማጎበረሰብ ለያንዱ እና ሊያበጁ የሚችሉ ዘመን ተሻጋሪ ሐሳቦችን ያዘሉ ሥራዎች ናቸው ብሎ መደምደም ይቻላል።

አስተያየት

በዘርዕ ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የተደረሱት የፍልስፍና መጻሕፍት ነገሮችን በጥልቀት በመመርመር ለማወቅ የሚደረግ የአስተሳሰብ ልዩነት (ፍልስፍና) በኢትዮጵያ ውስጥ ከሞንት ጀምሮ የነበረ የዕውቀት ዘርፍ መሆኑን ማሰራጀት ስለሚሆኑ እነዚህ ሁለት መጻሕፍት ዋቢ በማድረግ የቀደሙ በተለይ በግዕዝ ቋንቋ የተጻፉ መጻሕፍትን በትኩረት ማዋናት ይገባል። ለዚህም የግዕዝ ቋንቋን ማዋናት ግድ ስለሚል፤ አሁን እየተሰበሰበው ያለው ትኩረት አበረታች ቢሆንም ቋንቋውን ከማበልጸግ እና ከማሳደግ አንጻር ከፍተኛ ስለሚታይ የበለጠ በትጋት መሥራት ይገባል።

ዋናቱ መሠረት ያደረገው ማጎበረሰባዊ ፍልስፍና ላይ ነው። ይህ የፍልስፍና ዓይነት አንድ ማጎበረሰብ በመልካም ሥነ ምግባር የሚታነጸበትን ሐሳብ የሚያመለክት ዘርፍ ነው። በተለይ በአሁኑ ሰዓት በሀገራችን ግብረ ገብነት እየቀጨጨ መምጣቱን እንረዳለን። ቢሆንም ግብረ ገባዊ ማንነታችን መገኛ ከእኛነታችን ከተቀዳው የዕውቀት ምንጭ ስለሚሆን የጥንታዊ ጽሑፎቻችንን በዋናነት በመለየት፣ በማስተዋወቅ እና ጥቅም ላይ በማዋል እየተጠናወተን የመጣውን ኢ-ግብረ ገባዊነት በማስወገድ፤ ግብረ ገባዊ ማንነታችንንም ከጠፋበት ፈልገን ልናገኝ እንችላለን። ለዚህም የዘርዕ ያዕቆብ እና የወልደ ሕይወት የፍልስፍና አስተምህሮዎች ከላቸው አካታኝነት አንጻር ከግብረ ገብ ማስተማሪያ መጻሕፍት ጋር አቀናጅቶ በማቅረብ በትምህርት ቤብ በትውልዱን በሥነ ምግባር ለመቅረጽ አበርክቷቸው የጎላ ሊሆን ይችላል።

በዘርዕ ያዕቆብ እና በወልደ ሕይወት የተደረሱት የፍልስፍና ድርሳናት ለፈረጃ ብዙ ችግሮች መኖሩ ሌሊት የሚችሉ ሐሳቦች ሊገኙባቸው የሚችሉ የጽሑፍ ሀብቶች ናቸው። ስለሆነም የማጎበረሰብ ሳይንስ አዋጂዎች፣ የሃይማኖት፣ የሥነ ማጎበረሰብ (Sociology) ፣ የሥነ ሰብእ (An-

tropology) ፣ የቤተሰብ እና የማኅበረሰብ አማካሪዎች፣ የታሪክ፣ የሥነ ልቦና፣ የሕፃናት አስተዳደግ እና የመሳሰሉ ባለሞያዎች ትኩረት ሰጥተው ቢመረምሯቸው ለሞያቸው ችግር ፈቺ የሚሆኑ ሐሳቦችን ሊያገኙባቸው ይችላሉ።

ዋቢዎች

Alemayehu Moges. (1961 E.C). *The Philosophy of Zera Yaqob, an Ethiopian Philosopher*, (Amharic). Addis Ababa: Addis Ababa University, unpublished.

Amsalu Tefera. (2011 E.C). *The Source of Books*, (Amharic). Addis Ababa: Jajaw Printers.

Asres Yenesew. (1951 E.C). *Aksum says who you are*, (Amharic). Addis Ababa: Negd Printing Press.

Audi, R. (2005). “Philosophy” in Borchert D.M. (Ed.) *Encyclopedia of Philosophy* (2nd Ed.),. Thomson Gale, a part of the Thomson Corporation., 2006, 7, 325 – 337.

Bekele Gutema and Charles C. Verharen. (2013). “Introduction”, African Philosophy in Ethiopia, Ethiopian Philosophical Studies II with A Memorial of Claude Sumner, USA: Library of Congress Cataloging-in-Publication.

Beruh Alemneh. (2010 E.C). *Ethiopian Philosophy*, (Amharic). Addis Ababa. ---
-----.

Eyasu Berento. (2010 E.C). *Practical Philosophy by the 17th Century in Ethiopia: The Philosophy of Wolde Heywot Ze Enfranz*, (Amharic). A Proceeding presented on the 3rd National Conference of Abay Center for Culture Studies, 2017, Bahir Dar University, Pp. 93 – 136.

Fekade Sellasie Tefera (Liqe Gubae). (2010 E.C). *Preparation of the Ancient Manuscript*, (Amharic). Addis Ababa: Addis Ababa University Printing.

Getachew Haile. (2006 E.C). *The Life History of Wolde Heywot which is known as the Philosophy of Zera Yaeqob, (Amharic)*. Minnesota, Collegeville.

Getatchew Haile. (2005). 'Ge'ez Literature' in EAE, vol.2, 736 – 741.

Harden, J. M. (1926). *An introduction to Ethiopic Christian Literature*. London: The MacmillanCo.

Khan, J., and K. London. (1991). *Premarital Sex and the Risk of Divorce*, Journal of Marriage and the Family, 53, 545-555.

Levin, D.N. (1974). *Greater Ethiopia: The Evolution of a Multiethnic Society*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Merriam-Webster. (2021). "Social Philosophy". Retrieved 24 Sep. 2021, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20philosophy>.

Messay Kebede (2004). *Africa's Quest for a Philosophy of Decolonization*. Editions Rodopi B.V.,Amsterdam - New York, NY 2004 Printed in the Netherlands.

Pedersen, Jorgen. (2012). *Social philosophy: A reconstructive or deconstructive discipline?* Philosophy and Social Criticism, psc.sagepub.com, 38(6) 619–643.

Presbey, Gail M. And George F. McLean. (2013). *The Significance of Claude Sumner Sj's Contribution to African Philosophy*. In African Philosophy in Ethiopia, Ethiopian Philosophical Studies II. Series II. Africa, Volume 15.

Saar, Martin. (2018). X—*What Is Social Philosophy? Or: Order, Practice, Subject*. Meeting of the Aristotelian Society held at Senate House,

University of London, The Aristotelian Society Proceedings of the
Aristotelian Society Vol. cxviii, Part 2, 208-223.

Sergew Hable Selassie. (1972). *Ancient Medieval History to 1270*. Addis Ababa:
United Printers

Sumner, C. (1981). *Ethiopian Philosophy, The life and Maxims of
Skendes*. Addis Ababa University, Addis Ababa. Vol. IV.

----- . (1985). *Classical Ethiopian Philosophy*. Addis Ababa: Commercial
Printing Press.

----- . (1994). *Classical Ethiopian Philosophy*. Los Angeles: Adey
Publishing Co.

Tadesse Tamrat. (1972). *Church and State in Ethiopia*. Addis Ababa: AAU Press.

Tekle Tsadik Mekuria. (1951 E.C). *The History of Ethiopia: From
Nubia, Aksum to the Regime of Emperor Yekuno Amlak, 1st Book,
(Amharic)*. Addis Ababa: Tensae Zegubae Printing Press.

Verharen, Charles. (1996). *A Cultural Introduction to Philosophy*. Teaching
Philosophy, 19:1
March, 1996, 65-80.

Whyte, M. (1990). *Dating, Mating and Marriage*: New York: Random House